

Handleiding voor de evaluatie van sociale preventie van druggerelateerde criminaliteit en/of overlast

UNIVERSITEIT
GENT

SOCPREV: HANDLEIDING

REFERENTIE

Colman, C., Vanhee, J., Pauwels, L.,
Vander Laenen, F. *Handleiding voor
de evaluatie van sociale preventie
van druggerelateerde criminaliteit
en/of overlast*. Brussel: Federaal
Wetenschapsbeleid 2022

Inhoudstabel

Algemene inleiding	4
MODULE 1: VOORBEREIDEN EVALUATIE	9
1.1. Wat is evaluatie en welke types van evaluatie bestaan er?	11
1.2. Plan je evaluatie	13
1.3. Het ontwikkelen van een realistisch evaluatiekader	17
1.4. Hoe werk je een evaluatiekader uit	19
MODULE 2: INDICATOREN BEPALEN EN METEN	27
2.1. Indicatoren bepalen	29
2.2. Welke methode hanteer je om de indicatoren te meten?	36
MODULE 3: EVALUATIE	43
3.1. Kwaliteitscriteria	45
3.2. Kwaliteitscriteria verbonden aan de procesevaluatie	45
3.3. Kwaliteitscriteria verbonden aan de uitkomstevaluatie	47
MODULE 4: RAPPORTAGE	51
4.1. Het evaluatierapport	53
4.2. Verspreiden van de resultaten	55
Uitleiding	57
Bijlage 1: de gestandaardiseerde vragenlijst of survey	58
Bijlage 2: het interview	62
Bijlage 3: de focusgroep	65
Bijlage 4: de observatie	68
Bijlage 5: Secundaire data	71
Bijlage 6: Ethische principes tijdens de dataverzameling	73
Bijlage 7: Mogelijke indicatoren voor specifieke projecten	77
Geraadpleegde literatuur en extra informatie	79

Algemene inleiding

Wil je weten of je de doelstellingen van jouw preventieproject behaalt of wil je de werking van jouw project verbeteren? Vraagt de financierende instantie om de resultaten van jouw project aan te tonen?

Dan is een evaluatie van jouw project noodzakelijk.¹ Deze handleiding en bijhorend werkboek gidsen je door de verschillende stappen van dit proces en helpen je om een kwaliteitsvolle registratie en evaluatie van jouw project uit te voeren.

Deze handleiding kwam tot stand binnen een wetenschappelijke studie² naar de sociale preventie van druggerelateerde criminaliteit en overlast. In het kader van deze studie ontwikkelden we samen met actoren uit de praktijk deze handleiding waarmee je projecten binnen het thema van sociale preventie kan evalueren.

Het is echter vooral belangrijk te onthouden dat deze handleiding gebaseerd is op algemene principes. Er bestaat geen magische formule waarmee je alle preventieprojecten kan evalueren. Elke interventie is uniek, met een specifieke werking die inwerkt op concrete en lokale situaties. Het komt er dan ook op aan de principes en voorbeelden uit deze handleiding te vertalen naar jouw lokale situatie.³

Welke projecten kunnen geëvalueerd worden via deze handleiding?

Deze handleiding⁴ ondersteunt de evaluatie van specifieke interventies en begeleidt op die manier projectevaluaties.⁵ In deze handleiding ligt de klemtoon op de evaluatie van projecten die gericht zijn op de **sociale preventie van druggerelateerde criminaliteit en/of overlast**.

Onder **druggerelateerde criminaliteit en/of overlast** begrijpen we verschillende aspecten, namelijk "(1) negatieve gevolgen voor de gebruiker van probleemgebruik, (2) verwervingscriminaliteit en verhandelen van kleine hoeveelheden drugs om in eigen gebruik te kunnen voorzien, (3) negatieve gevolgen voor de burger en de samenleving van probleemgebruik zoals auditieve en visuele overlast, en (4) druggerelateerde systemische criminaliteit (het in stand houden van drugmarkten) met het oog op winstbejag in (vooral) grens- en transitgemeenten."⁶

Dergelijk project of interventie is een doelbewuste actie die gericht is op het verlagen van de risico's op druggerelateerde criminaliteit en/of overlast en de eventuele schadelijke gevolgen ervan.⁷ Een project heeft hier dus een duidelijk en preventief doel voor ogen. Dit kan gaan van een tijdelijk project tot een meer ingebedde werking. **Sociale preventie** voorkomt dat problematisch gedrag zich ontwikkelt en/of verder escaleert door in te zetten op de onderliggende sociale oorzaken van dit gedrag.⁸ Die situeren zich in kwetsbaarheden binnen verschillende levensdomeinen zoals (mentaal) welzijn, tewerkstelling, opleiding, maar ook op normen en waarden, cognitieve vermogens, sociale interacties, ...⁹

In tegenstelling tot situationele preventie, met haar focus op onmiddellijke omgevingsfactoren en triggers, zet sociale preventie in op de 'oorzaken van de oorzaken'. Daardoor is het vaak moeilijk om de effecten van sociale preventie te evalueren en al zeker op korte termijn. De gevolgen worden dikwijls pas merkbaar na enkele maanden of zelfs jaren.¹⁰ Deze effecten gaan vaak ook verder dan initieel verwacht. De onderliggende sociale factoren sturen namelijk ook andere vormen van gedrag. Zo kan je naast een daling van druggerelateerde criminaliteit, ook positieve effecten vinden op tewerkstelling, opleidingsniveau, mentaal welzijn, ...¹¹ Die bredere effecten zorgen er ook voor dat sommige projecten expliciet niet focussen op druggerelateerde criminaliteit en/of overlast. Zij doen dat om eventuele stigmatisering te voorkomen, maar daarnaast ligt het hoofddoel van deze projecten net op die bredere positieve effecten. Zij hebben met andere woorden een indirect effect op druggerelateerde criminaliteit en/of overlast. Deze handleiding ondersteunt beide types projecten. Anders gezegd: jouw project kan zowel **direct als indirect** inwerken op druggerelateerde criminaliteit en/of overlast.

Dat alles betekent niet dat je deze handleiding enkel op het thema van druggerelateerde criminaliteit en/of overlast kan toepassen. Ook al stelden we onze richtlijnen, adviezen en opdrachten in eerste instantie op ter evaluatie van projecten die druggerelateerde criminaliteit en/of overlast voorkomen, je kan deze handleiding ook gebruiken als leidraad voor de evaluatie van sociale preventie van andere fenomenen zoals intrafamiliaal geweld, spijbelgedrag of problematisch druggebruik.

Voor wie is deze handleiding bestemd?

Deze handleiding begeleidt praktijkmedewerkers, projectcoördinatoren, beleidsmedewerkers of andere personen die nauw betrokken zijn bij de uitvoering en opvolging van projecten, tijdens de evaluatie van hun interventie.

De vraag voor evaluatie kan afkomstig zijn van de financierende overheid, maar kan ook op eigen initiatief gestart worden. Naast het creëren van transparantie en het afleggen van verantwoording, stellen evaluaties je namelijk ook in staat om verder te zetten wat goed loopt binnen jouw project en om eventueel bij te sturen indien dat nodig blijkt. Op die manier bieden evaluaties waardevolle informatie voor een op kennis gebaseerde praktijk.¹²

Hoe gebruik ik deze handleiding?

Een evaluatie bestaat uit meerdere stappen. Deze handleiding begeleidt jou tijdens deze verschillende stappen en vertaalt ze in **vier modules**. Op die manier leer je achtereenvolgens:

1. Module 1: Wat evaluatie inhoudt en hoe je eraan begint;
2. Module 2: Welke gegevens je moet meten om jouw project te evalueren en hoe je dat doet;
3. Module 3: Hoe je deze gegevens samenbrengt in een evaluatie en welke uitspraken je zo kan doen;
4. Module 4: Hoe je de resultaten verder verspreidt en gebruikt.

Evalueren lijkt op die manier een rechtlijnig proces, maar dat is het zeker en vast niet. Elk project plant bij de start idealiter een evaluatie in als integraal onderdeel van de werking zodat men dit niet als een extra taak ervaart die men aan het eind uitvoert.¹³ Evalueren is met andere woorden geen toevoeging, maar een integraal deel van de projectwerking. Daarnaast is het ook een zich **herhalend proces**, zeker wanneer het project verder loopt. Projecten vinden niet plaats in een vacuüm en de context waarin deze projecten zich begeven verandert continu.¹⁴ Het valt dan ook aan te raden om te blijven evalueren en bij te sturen waar nodig. Een evaluatie is deel van het bouwen aan verandering en verandering kost tijd.¹⁵ Dankzij het evalueren kunnen we die verandering in de juiste richting sturen.

Om je verder te begeleiden, tref je doorheen de handleiding ook verschillende **kaders** aan. Afhankelijk van de kleur, bieden ze de volgende informatie:

GROEN KADER

Doelstellingen per module

BLAUW KADER

Frequently Asked Questions,
Tips & tricks

GEEL KADER

Voorbeeld

ROZE KADER

Opdracht

‘Verzorg de overlast’: onze gids doorheen de handleiding

Doorheen de modules gebruiken we een fictief voorbeeld, onder de naam ‘Verzorg de overlast’. Aan de hand van dit voorbeeld vertalen we de theorie uit de verschillende modules naar een praktijksituatie. Het stelt je in staat de modules beter te begrijpen en om zelf met deze kennis aan de slag te kunnen gaan. We schetsen hier kort de achtergrond van ons voorbeeld en grijpen er doorheen de handleiding geregeld naar terug.¹⁶

Het project ‘Verzorg de overlast’ heeft als doel druggerelateerde overlast en onveiligheidsgevoelens aan te pakken in bepaalde wijken binnen een middelgrote stad. Verschillende wijkbewoners geven namelijk al jaren aan dat er geregeld geluidsoverlast is, maar dat er ook vechtpartijen plaatsvinden. De buurt telt verschillende verloederde huizen en er is ook sprake van openbaar druggebruik en -verkoop.

Via een samenwerking tussen politie, lokale huisvestigingsmaatschappijen, zorgprofessionals en wijkverantwoordelijken, stellen we samen met enkele huishoudens actieplannen op. Hierin maken we onder andere afspraken rond het tijdstip waarop de muziek zachter moet, maar tegelijk werken de verschillende partners samen met de gezinnen om onderliggende problemen aan te pakken zoals schulden, psychologische moeilijkheden, druggebruik, ... Een casemanager coördineert deze plannen en hun uitvoering. Cases worden gesloten wanneer er zich geen nieuwe signalen van overlast meer voordoen.

Je krijgt na elke module een **opdracht**. Zo zet je de nieuwe kennis om in de praktijk en ga je aan de slag met de handleiding. Je vindt deze opdrachten in het **werkboek**. Samen zorgen deze oefeningen voor een kwaliteitsvolle evaluatie van jouw project.

Vóór we van start gaan met de eerste module, volgt hier een eerste voorbereidende opdracht. Deze vragen laten je nadenken over jouw project en de evaluatie ervan. Om ze te beantwoorden moet je eventueel andere personen aanspreken. Zo leer je meteen met welke partners je zou kunnen samenwerken doorheen het evaluatietraject.

Vorbereidende opdracht

Denk na over de volgende vragen. Ze helpen jou om voorbereid te starten aan de eerste module

- » Wat zijn de doelstellingen van jouw preventieproject?
- » Welke activiteiten worden uitgevoerd om deze doelstellingen te bereiken?
- » Wat is de looptijd van het project?
- » Welke gegevens houdt het project nu al bij?
- » Werd eerder al een evaluatie uitgevoerd? Zo ja, welk type van evaluatie en over welke periode?
- » Wat is het doel van deze (nieuwe) evaluatie?

MODULE

1

Voorbereiden evaluatie

Module 1

Leerdoel- stellingen

In module 1 schetsen we de basis van evaluatie en gaan we dieper in op de voordelen van evalueren. Daarnaast bereiden we de evaluatie voor en formuleren we het evaluatiekader. Zonder dit kader en een degelijke planning varen we namelijk blind en bestaat het risico dat we nooit onze bestemming behalen: een kwaliteitsvolle evaluatie.

Aan het eind van deze module:

- begrijp je wat evalueren betekent en ken je de verschillende types;
- weet je hoe je een evaluatie plant en wie welke gegevens zal bijhouden;
- ben je in staat een evaluatiekader op te stellen.

1.1 Wat is evaluatie en welke types van evaluatie bestaan er?

Evalueren betekent dat je op welbepaalde tijdstippen nagaat of jouw project zijn concrete doelstellingen behaalt en op welke manier je dat nastreeft. Zo schat je in of jouw project effectief het gedefinieerde probleem voorkomt en leer je daarnaast ook hoe jouw project dat precies bereikt. Evaluaties leren ons met andere woorden of jouw project gewerkt heeft of niet, maar ook of je het project correct en volgens de planning hebt uitgevoerd.¹⁷ Op die manier onderscheiden we twee centrale types van evaluatie aan de hand van **wat** we evalueren: een procesevaluatie en een uitkomstevaluatie.¹⁸

Een **procesevaluatie** peilt naar het proces en de wijze waarop je het project uitvoert. Het resultaat van zo een procesevaluatie leert je vervolgens of de uitvoering of **implementatie** volgens plan verliep, maar ook of de beoogde doelgroep werd bereikt, welke onverwachte problemen zich voordeden, of het personeel voldoende opleiding en ondersteuning kreeg, ...¹⁹ Het leert je ook waardevolle lessen: een procesevaluatie helpt immers om te begrijpen hoe de resultaten van een project zijn bereikt, of het project volledig en correct is geïmplementeerd en gerealiseerd, hoe de doelgroep en medewerkers het project hebben ervaren en wat de beperkingen van een gekozen project zijn/waren. Een procesevaluatie vormt dan ook vaak de eerste stap voor een uitkomstevaluatie. Wanneer een project zijn doelen niet bereikt, is het mogelijk dat het project slechts gedeeltelijk of incorrect werd geïmplementeerd, onvoldoende personen uit de doelgroep kon bereiken of dat het beschikbare budget ontoereikend was.²⁰ Om dit te beoordelen en verbeteringen te identificeren is een procesevaluatie nodig. De conclusies van een procesevaluatie leveren namelijk belangrijke handvaten aan om jouw project te verbeteren.

‘Verzorg de overlast’ procesevaluatie

Het opstellen en uitvoeren van de actieplannen tussen buurtbewoners en de verschillende partners is een centraal aspect binnen het project ‘Verzorg de overlast’. We merken echter dat 40% van de afgesproken actieplannen niet worden nageleefd. Dankzij een procesevaluatie kunnen we bijvoorbeeld achterhalen dat deelnemende buurtbewoners stelselmatig afhaken wanneer er te veel tijd zit tussen het opstellen van deze plannen en het krijgen van hulp. Het vertrouwen in het project daalt en de doelgroep verliest de motivatie. Kortere op de bal spelen is de waardevolle les die we hieruit trekken!

Een **uitkomstevaluatie** peilt naar de **effectiviteit** van jouw project en naar het al dan niet bereiken van zijn doelstellingen.²¹ Met andere woorden: je onderzoekt welke veranderingen er dankzij jouw project zijn opgetreden ten aanzien van het probleem en of die veranderingen overeenstemmen met de vooropgestelde doelen van het project.²² Om die veranderingen op te merken, moet je bij een uitkomstevaluatie de situatie vóór en na de start van jouw project bestuderen en vergelijken. Dat veronderstelt dus dat je idealiter vóór de start van je project al met de evaluatie begint. Alleen op deze manier kan je werkelijk nagaan of de werking van jouw project de concrete problematiek in positieve zin heeft veranderd en zo zijn doelstellingen heeft bereikt.²³ Geen paniek wanneer je niet over deze eerste gegevens beschikt en als jouw project al enige tijd loopt. We kunnen die beginsituatie ook simuleren en de uitkomstevaluatie opstarten op een later tijdstip. We komen hier later op terug in module 2 (“2.1.2. Indicatoren die aansluiten bij een uitkomstevaluatie” p.32’).

Naast de beoogde effecten kan de uitkomstevaluatie je in bepaalde gevallen ook informatie bieden rond onbedoelde neveneffecten. Deze kunnen zowel positief (versterken buurtsamenhang) als negatief (stigmatisering) zijn.²⁴ Een uitkomstevaluatie leert je verder niet alleen of jouw project zijn doelen heeft bereikt en effectief een verbetering teweegbracht, maar ook waarom dat (niet) zo is. In deze handleiding zoeken we namelijk ook de onderliggende principes of mechanismen van een project.²⁵ Zij kunnen verklaren waarom jouw project heeft geleid tot de veranderingen aan jouw initiële probleemsituatie. Je krijgt zo opnieuw aanknopingspunten om het project bij te sturen waar nodig. We komen verder in deze module terug op deze mechanismen (“1.4.3. Mechanismen: hoe plant het project die doelstellingen te bereiken?” p.22).

‘Verzorg de overlast’ uitkomstevaluatie

Het doel van ‘Verzorg de overlast’ is uiteraard om de overlastproblematiek op buurtniveau terug te dringen. De uitkomstevaluatie toont echter aan dat we na twee jaar wel resultaten boeken binnen één welbepaalde wijk, maar niet in een aantal andere. Ondanks het positief afsluiten van verschillende cases, kende het project dus niet overal dezelfde effecten. Wat blijkt? In de wijk waar positieve resultaten werden opgetekend, startte de stad met een breder veiligheidsplan. Die combinatie schiep de juiste context en faciliteerde de positieve effecten van ons project. Met deze kennis kunnen we ook in de andere wijken aan de slag en het breder veiligheidsplan daar implementeren als belangrijke randvoorwaarde voor het succes van ons project!

1.2. Plan je evaluatie

Waarschijnlijk spreekt een uitkomstevaluatie je het meest aan. Je wil aantonen dat jouw project werkt en impact heeft op het terrein. Het is echter belangrijk om realistisch te zijn over het behalen van deze resultaten en geen stappen over te slaan.

Procesevaluaties, als eerste stap, zijn cruciaal om te begrijpen hoe je tot resultaten kwam en geven aan waarom dat (niet) zo zou zijn.²⁶ Ze bieden met andere woorden inzicht in de manier waarop jouw project werkt en welke factoren die werking beïnvloeden. Zoals hierboven vermeld, levert een procesevaluatie ook concrete handvaten om jouw project vervolgens te verbeteren.

Daarnaast is het uitvoeren van een uitkomstevaluatie geen eenvoudige opdracht. Deze handleiding mag je dan wel ondersteunen, het uitvoeren van een uitkomstevaluatie vraagt significant meer tijd, middelen en expertise dan een procesevaluatie. Je moet, met andere woorden, de juiste afweging maken tussen hoeveel tijd en inspanning het vraagt om de uitkomstevaluatie tot een goed einde te brengen en de tijd en middelen die je ter beschikking hebt.²⁷

Daarnaast hangt deze vraag ook af van de fase waarin jouw project zich bevindt.²⁸ Preventie – en zeker sociale preventie – vraagt tijd om aantoonbare effecten teweeg te brengen. Het komt er dus op aan om zowel jouw beschikbare tijd en middelen correct in te schatten, alsook om te bepalen welke evaluatie het meest gepast is op dit moment. Kortom, een duidelijke en realistische planning is essentieel.

1.2.1. Een realistische planning

Vooraleer je verder gaat met de eigenlijke evaluatie, stel je daarom eerst een duidelijke taakverdeling op rond het verzamelen van gegevens en de uiteindelijke evaluatie en denk je goed na over de beschikbare tijd en middelen. Net zoals het evaluatiekader dat we verder bespreken (“1.4. Hoe werk je een evaluatiekader uit” p.19), zijn deze factoren voor elk project uniek.²⁹ Het is dan ook moeilijk om voor elk project een realistische planning uit te werken in deze handleiding. Die verschilt namelijk van project tot project. Om tot een kwaliteitsvolle evaluatie te komen, geven we hieronder enkele belangrijke randvoorwaarden mee.³⁰

- » Je waarborgt een vlotte informatie-uitwisseling door een **goede samenwerking en een gedeelde visie** te verzekeren

tussen de verschillende niveaus en beleidsdomeinen, maar ook op projectniveau en tussen de verschillende medewerkers. Naast het versterken van het evaluatiekader en de uitvoering van je evaluatie, verhoogt dit ook de bruikbaarheid en gedragenheid van de resultaten;

- » Bouw de evaluatie in van bij de start van jouw project en voorzie meteen **voldoende tijd en middelen**. Je voorkomt zo heel wat moeilijkheden en vermijdt het gevoel dat evaluatie als extra taak wordt ervaren. Wanneer je pas aan het eind van een project denkt aan de evaluatie, mis je heel wat gegevens. Zeker bij de uitkomstevaluatie zijn deze gegevens noodzakelijk. Geen paniek als dat niet gebeurde, we geven verder in het handboek tips om dit te verhelpen;
- » Je moet voldoende **beschikbaar personeel** voorzien om de evaluatie uit te voeren en mensen ook de tijd geven om deze taak uit te voeren. Een evaluatie komt er niet vanzelf. Deze handleiding biedt een houvast en zorgt ervoor dat de evaluatie met kennis van zaken wordt uitgevoerd.

Hoeveel tijd en middelen zijn nodig om mijn evaluatie tot een goed einde te brengen?

Elk project is uniek en dat geldt ook voor de evaluatie ervan. Afhankelijk van het type evaluatie en de gewenste mate van detail, zal je dus meer of minder tijd en middelen moeten voorzien. Blijf echter realistisch en waak over de haalbaarheid. Het heeft weinig zin om een ambitieus plan uit te werken om het halfweg de uitvoering te stoppen wegens een gebrek aan tijd of mankracht. Hou bij de verschillende keuzes die je nu maakt ook rekening met de mate waarin je nu al over relevante gegevens beschikt. Hoe minder gegevens al aanwezig zijn, hoe meer tijd je moet inplannen om ze te verzamelen. Neem daarom eerst de volledige handleiding door zodat je alle stappen goed kan inschatten en niet voor verrassingen komt te staan.

In deze handleiding en via de verschillende opdrachten zal je zelf de evaluatie uitvoeren. Je kent het project natuurlijk door en door en bevind je dus in een uitstekende positie om de juiste gegevens te verzamelen. Dit houdt echter ook een gevaar in voor de **objectiviteit** en volledigheid van de evaluatie. Ga er niet zomaar van uit dat jouw mening correct is, maar staaf die aan de hand van bronnen.³¹ Dit kunnen wetenschappelijke bronnen zijn, goede voorbeelden uit de praktijk, interne documenten of nieuw verzamelde gegevens (zie module 2). Je

verdeelt ook best de taken over meerdere personen. Een andere optie bestaat erin om je te laten bijstaan door een wetenschappelijk onderzoeksteam of een externe partner. Hou er dan rekening mee om de kosten hiervoor op te nemen in jouw budget.

Taakverdeling

Bij de uitwerking, uitvoering en coördinatie van een project komen verschillen rollen kijken. Elk van deze rollen heeft een goed zicht op een welbepaald aspect van het project. Maak van die kennis gebruik en schakel ze in tijdens de evaluatie! Het verhoogt ook meteen de gedragenheid van de latere resultaten. Spreek in elk geval duidelijk af wie wat doet en wanneer jullie rapporteren aan elkaar. Eén persoon neemt daarbij best de leiding op zich. Mogelijke rollen zijn:

- Praktijkwerker
- Stedelijke of regionale (drug) coördinator of stedelijke administratie
- Projectcoördinator
- Stakeholders
- Partners
- Stuurgroep
- ...

1.2.2. De keuze voor een proces- of uitkomstevaluatie

De **keuze voor een proces- of uitkomstevaluatie** bepaalt ook voor een groot deel jouw evaluatieplanning. Afhankelijk van het type evaluatie, moet je andere gegevens verzamelen en analyseren. Ook de tijd die je nodig hebt om een proces- dan wel een uitkomstevaluatie uit te voeren verandert. Kies je voor een uitkomstevaluatie, dan moet je zeker een langere uitvoeringstermijn voorzien dan bij een procesevaluatie. Binnen een uitkomstevaluatie vergelijk je namelijk de situatie vóór en ná de start van het project. Om die mogelijke verandering een kans te geven en deze vervolgens te vatten in jouw evaluatie, moet je op twee verschillende tijdstippen gegevens verzamelen. Sommige projecten tonen pas effecten na enkele maanden of zelfs jaren en daarmee moet je dus rekening houden.

Dat betekent niet dat je voor een procesevaluatie geen tijds kader moet afbakenen. Het is voor beide types belangrijk om een realistische planning op te maken. In deze planning bekijk

“Sommige projecten tonen pas effecten na enkele maanden of zelfs jaren en daarmee moet je dus rekening houden”

je wat je wil evalueren en bepaal je op welke tijdsperiode deze evaluatie betrekking moet hebben. Zo kan een procesevaluatie na één jaar werking de sterktes en zwaktes van het project nagaan. We komen hierop later op terug wanneer we het evaluatiekader bespreken (“1.4. Hoe werk je een evaluatiekader uit” p.19).

Naast praktische overwegingen rond beschikbare tijd en middelen, is de keuze voor een proces- of uitkomstevaluatie dus ook afhankelijk van de fase waarin jouw project zich bevindt. Naargelang het **tijdstip** zal een proces- dan wel een uitkomstevaluatie beter passen.³²

- » **Vóór de start van een project** kan je nagaan welke acties je wil ondernemen, wat de verwachte kosten zijn, welke impact je verwacht en welke eventuele andere opties ook aan het probleem tegemoet komen. Zo evalueer je of wat je wenst te bereiken ook realistisch, haalbaar, relevant en betaalbaar is vóór de effectieve uitvoering van het project en voorkom je moeilijkheden tijdens de uitvoering van het project. Hier is een **planevaluatie** aan te raden.
- » **Tijdens die uitvoering of implementatie** bestudeer je hoe het plan in de praktijk wordt omgezet, of men de vooropgestelde stappen volgt en of het de juiste richting uit gaat. Zo kan je tijdig en indien nodig bijsturen. Op dit moment zijn **procesevaluaties** gepaster.
- » Aan het **einde** van het project of wanneer je mogelijke effecten kan verwachten, vel je een oordeel over de effectiviteit en efficiëntie van het project. Daartoe dienen **uitkomst-evaluaties**. Vaak denkt men pas op dit moment aan de evaluatie omdat men wil weten of het project het probleem heeft verbeterd. Op die manier verloopt de evaluatie uiteraard stroef, want er zijn geen of onvoldoende gegevens bijgehouden sinds de start van het proces. Zoals we eerder aanhaalden is het dan ook cruciaal om van bij de aanvang van het project rekening te houden met een mogelijke uitkomstevaluatie. De uitkomstevaluatie wordt verder ook bemoeilijkt wanneer men tijdens de uitvoering van het project zodanig heeft afgeweken van het geplande traject dat het onmogelijk is om vast te stellen wat nu precies tot die waargenomen effecten heeft geleid. Het spreekt voor zich dat je het project zo niet kan bijsturen of verbeteren. Een sterk afgelijnd evaluatiekader, waarin je afbakent wat er nu precies wordt geëvalueerd, is dus fundamenteel om een duidelijke richting en houvast te geven aan de evaluatie (“1.4. Hoe werk je een evaluatiekader uit” p.19)

Deze handleiding stelt je in staat om **proces- en uitkomstevaluaties** uit te voeren. Sta je aan de start van een nieuw project en wil je een planevaluatie uitvoeren? Dan kan je de opdracht van deze eerste module ook gebruiken als leidraad bij de ontwikkeling van dit nieuwe project. We komen doorheen de handleiding echter niet meer terug op deze planevaluatie.

Goed begonnen is half gewonnen!

Gegevens registreren bij de start van een project versterkt de evalueerbaarheid ervan. Je doet er dus goed aan om meteen ook de evaluatie op te starten. Het vastleggen en bijhouden van doelen en indicatoren verhoogt daarnaast ook de kwaliteit van het project zelf. Je wordt bewuster van de structuur en taken van het project en het periodieke registreren zorgt ervoor dat je de doelen gerichter nastreeft. Een sterk project en een gedegen evaluatie gaan dus hand in hand!³³

1.3. Het ontwikkelen van een realistisch evaluatiekader

Voordat je jouw project kan evalueren, heb je naast een duidelijke en realistische planning ook een evaluatiekader nodig. Dit is het kompas van een correcte evaluatie en het bakent af wat je precies evalueert. Dit evaluatiekader geeft richting aan de volledige evaluatie en vertaalt jouw project naar een meetbaar kader.

Deze handleiding gebruikt een theoretisch model als kapstok voor het evaluatiekader. We spreken daarom van een **theorie-gestuurde evaluatie**.³⁴ Om aan te tonen of een project werkt en op welke manier, laten deze evaluaties zich namelijk leiden door een theorie en kunnen ze ook verklaren *waarom* een project werkt en onder welke *voorwaarden*.³⁵ Binnen theorie-gestuurde evaluaties bestaan er opnieuw verschillende types. In deze handleiding kiezen we echter voor een **realistische evaluatie**, waarbij een specifieke theorie onze richting bepaalt.

Binnen een realistische evaluatie gaan we er namelijk van uit dat een project slechts effecten (*Outcomes*) teweegbrengt, wanneer het erin slaagt om bepaalde onderliggende mechanismen (*Mechanisms*) succesvol te activeren. Die activatie is op zijn beurt afhankelijk van

de specifieke sociale context (*Context*) waarin het project plaats vindt.³⁶ Anders gezegd, een realistische evaluatie zoekt uit onder welke omstandigheden (*Context*) en op welke manier (*Mechanisms*) een project de situatie beïnvloedt en verandert (*Outcomes*). Dit realistisch evaluatiekader vertaalt jouw project bijgevolg naar een meetbaar raamwerk dat we het Context-Mechanisms-Outcomes model (*CMO-model*) noemen. Zo kan je nagaan onder welke condities het project werkt en deze condities eventueel optimaliseren op basis van de resultaten van jouw evaluatie. Preventieprojecten werken namelijk niet in een klinisch laboratorium maar in een complexe sociale realiteit. Het is dan ook vanzelfsprekend dat we deze context meenemen in de evaluatie en er continu rekening mee houden.³⁷

‘Verzorg de overlast’ Het CMO-model

We maken het wat minder abstract. Stel je voor dat ons preventieproject werkt als een auto en we willen van plaats A (een buurt met een overlast-problematiek) naar plaats B rijden (een buurt met minder of geen overlast). Plaats B symboliseert de **outcome** of de gewenste uitkomst binnen het CMO-model.

De motor van onze auto zorgt ervoor dat deze kan bewegen richting plaats B. Het is belangrijk om stil te staan bij het onderscheid tussen de auto en zijn motor. De auto is het volledige project, met al zijn verschillende activiteiten. Binnen ‘Verzorg de overlast’ proberen we de mate van overlast in de buurt te verminderen door verschillende actieplannen af te spreken met een aantal buurtbewoners. Met deze actieplannen hopen we een verantwoordelijkheidsgevoel op te roepen bij de bewoners. De actieplannen geven hen de sleutel om hun onderliggende problemen aan te pakken en zijn het middel om de motor in gang te zetten. Het verantwoordelijkheidsgevoel is in dit project het werkzame **mechanisme** of de motor van onze auto.

Een auto rijdt echter altijd op een weg en is niet de enige in het verkeer. Zo zal een preventieproject altijd werken binnen een bepaald beleidskader en kunnen er ook andere partijen met de buurt in contact komen. Ook de kenmerken van de buurt en zijn bewoners beïnvloeden de werking van het project. Deze factoren en meer bepalen de **context** waarin het project actief is en scheppen de randvoorwaarden waarin de motor al dan niet zal starten en de auto voortstuwt richting plaats B.

1.4. Hoe werk je een evaluatiekader uit

Opdracht 1 helpt je bij het opstellen van het realistische evaluatiekader van jouw project. Je legt hier de basis voor het verdere verloop van je evaluatie en geeft heel precies aan hoe jouw project de probleemsituatie wil verbeteren tijdens de periode die je gaat evalueren. In de volgende module gaan we vervolgens na of dit plan ook werkelijkheid werd, zowel op vlak van effecten (uitkomstevaluatie) als op vlak van de uitvoering van het project (procesevaluatie).

Aan de hand van enkele thema's en richtvragen zal deze opdracht jou doorheen de verschillende elementen van het evaluatiekader loodsen. Die elementen bestaan enerzijds uit de probleemanalyse en anderzijds uit het Context-Mechanisms-Outcomes model. Hieronder gaan we dieper in op elk van deze onderdelen en lichten we per onderdeel de verschillende deelaspecten toe.

Om jouw evaluatiekader te ontwikkelen, kan je gebruik maken van beleidsdocumenten, vergaderverslagen, politiedatabanken, gegevens of verslagen van andere organisaties, wetenschappelijke literatuur, je eigen kennis of wat je zelf al registreert. Soms is het echter nodig om nieuwe data te verzamelen of bestaande gegevens te herwerken. Neem alvast een kijkje in module 2 mocht dat nodig zijn. Daar bespreken we de verschillende methodes van dataverzameling.

1.4.1. Probleemanalyse: waarvoor wil het project een oplossing bieden?

Het uitwerken van het evaluatiekader start met de **probleemanalyse**. Deze analyse gaat dieper in op het probleem waarvoor jouw project een preventieve oplossing wenst te bieden en beschrijft de aard van de druggerelateerde criminaliteit en/of overlast. Die beschrijving omvat eventueel de schaal, grootte, spreiding, trends, daders, slachtoffers.³⁸ Indien mogelijk wordt er ook informatie voorzien over de initiatiefnemers of vragende partijen van jouw preventief project.³⁹ Zo benadruk je tegelijk ook de nood aan jouw project.

Daarnaast geef je ook een **omschrijving van de doelgroep**. Dit is de groep op wie het project van toepassing is en waarmee gewerkt wordt binnen het project. Het is een grote meerwaarde voor jouw evaluatie wanneer je daarbij oog hebt voor mogelijke subdoelgroepen. Die zijn onderdeel van de algemene doelgroep, maar onderscheiden zich bijvoorbeeld op het vlak van leeftijd, gender, sociaal-economische kenmerken, specifieke locatie of vertrouwen in de overheid. Die onderliggende verschillen kunnen namelijk de werking van het project beïnvloeden. Als je ermee rekening houdt tijdens de evaluatie, kan je niet alleen nagaan of jouw project werkt, maar ook of dat voor iedereen het geval is.⁴⁰

‘Verzorg de overlast’ Subdoelgroepen

‘Verzorg de overlast’ is actief in meerdere stadswijken, maar de procesevaluatie toont aan dat we niet iedereen op dezelfde manier bereiken. In één welbepaalde wijk slaagt het project er niet in om alleenstaande moeders te motiveren een actieplan op te stellen. Hun realiteit wordt blijkbaar niet weerspiegeld in onze aanpak, waardoor we hun noden niet of onvoldoende beantwoorden. Door oog te hebben voor deze subdoelgroep binnen de evaluatie, kunnen we het project gericht bijsturen en beter op de specifieke noden van deze alleenstaande moeders inspelen.

1.4.2. Doelstellingen: wat wil het project bereiken?

Na de probleemschets omschrijf je de doelstellingen van het project. **Einddoelen** bepalen welke veranderingen je wenst ten aanzien van het eerder gedefinieerde probleem en/of binnen de doelgroep. Met andere woorden: als je deze strategische doelen behaalt, dan slaagt het project in zijn opzet. Dit kan bijvoorbeeld gaan over een daling van de druggerelateerde overlast in de stad of een verbetering in bepaalde levensdomeinen (tewerkstelling, sociale relaties, woonsituatie,...) van de doelgroep. **Tussendoelen** daarentegen zijn meer operationeel en leggen de doelstellingen vast van concrete acties. Het behalen van deze doelen is nodig om de einddoelen te kunnen bereiken. We zouden bijvoorbeeld kunnen stellen dat om een daling in druggerelateerde overlast te bekomen, we minder gebruikte injectienaalden willen zien liggen in de stadsparken. Een ander voorbeeld: wanneer we als einddoel kwaliteitsvollere sociale relaties voor onze doelgroep beogen, dan kan een mogelijk tussendoel een vermindering van het gevoel van eenzaamheid betekenen.

Eind- en tussendoelen zijn natuurlijk cruciaal voor de evaluatie, maar het opstellen ervan helpt het project ook gericht te werken.⁴¹ Een onmiddellijke meerwaarde voor de werking van het project dus. Om het behalen ervan correct in te schatten, stel je deze eind- en tussendoelen op via de SMART⁴² principes. SMART is een acroniem en staat voor

- » **Specifiek:** formuleer duidelijke doelen zodat ze niet voor interpretatie vatbaar zijn;
- » **Meetbaar:** koppel bepaalde cijfers of meningen, percepties of gedragingen aan het behalen van de doelstelling. Dit kan dus zowel kwantitatief als kwalitatief zijn;
- » **Acceptabel:** zorg ervoor dat alle betrokkenen zich kunnen vinden in de doelstelling;
- » **Realistisch:** waak over de haalbaarheid, maar blijf ambitieus;

- » **Tijdsgebonden:** stel een duidelijk begin- en eindpunt op waarop het behalen van het doel afgetoetst kan worden. Onthoud dat bij sociale preventie effecten vaak pas zichtbaar worden na enkele maanden of zelfs jaren.

De voorbeelden die we hier net aanhaalden, voldoen bijgevolg niet aan deze SMART criteria. Het einddoel rond druggerelateerde overlast kunnen we SMART formuleren als 'een daling van 30% in het aantal meldingen rond druggerelateerde overlast bij de politie binnen 6 maanden'. Het tussendoel vertaalt zich vervolgens naar 'een weekgemiddelde van 60% minder gevonden injectienaalden in parken X en Y binnen 6 maanden'. De verbetering in de sociale relaties van onze doelgroep kunnen we vertalen naar het SMART einddoel 'na 6 maanden deel te nemen aan het project geeft de doelgroep aan een verbetering te ervaren in de kwaliteit van hun sociaal leven'. Om dit te bereiken stellen we het SMART tussendoel op als 'na 6 maanden deel te nemen aan het project geeft de doelgroep aan zich minder eenzaam te voelen dan aan het begin van het project'. Ook kwalitatieve doelstellingen kan je dus SMART formuleren.

Voor beide voorbeelden hebben we nu SMART eind- en tussendoelen geformuleerd op voorwaarde natuurlijk dat ze acceptabel zijn voor alle betrokkenen en het realistisch is om ze te behalen. Het tijdsgebonden karakter van deze doelen helpt je om een relevant tijds kader op te stellen voor jouw evaluatie. Indien nodig en haalbaar, zal je jouw eerder geformuleerde planning hieraan moeten aanpassen. In onze voorbeelden verwachten we resultaten op te tekenen na 6 maanden. Het is op dat moment dat we onze tweede meting voor de uitkomstevaluatie moeten inplannen ("2.1.2. Indicatoren die aansluiten bij een uitkomstevaluatie" p.32).

Om deze doelen vast te leggen, haalde je wellicht inspiratie uit **theoretische en/of praktische kennis**. In het evaluatiekader omschrijf je ook deze inspiratiebronnen.

Wat zijn de eind- en tussendoelen van mijn project?

Doelstellingen bepalen is geen eenvoudige klus. Zeker binnen sociale criminaliteitspreventie kan er verwarring optreden tussen de eind- en tussendoelen van het project. De volgende vuistregel kan je hierbij helpen. **Einddoelen** focussen op het voorkomen of verminderen van het aan te pakken probleem. Anders gezegd: zij richten zich direct op criminaliteit en/of overlast en de factoren die daarbij aan de basis liggen. Dit kan echter ook indirect, waarbij het project inzet op dezelfde factoren zonder daarbij expliciet op criminaliteit te focussen.⁴³ **Tussendoelen** bepalen welke stappen behaald moeten worden om de einddoelen te bereiken. Elk tussendoel is dus gelinkt aan een einddoel.

Eind- en tussendoelen geven aan wat jouw project expliciet beoogt te bereiken. Behalve die vooropgestelde doelstellingen kan jouw project ook **onbedoelde neveneffecten** veroorzaken. Deze onbedoelde effecten kunnen zowel wenselijk (versterken buurtcohesie, doorbreken stigma,...) als onwenselijk zijn, waarvan sommige zelfs schadelijk (verschillende verplaatsingseffecten, stigmatisering, ...), maar het loont in elk geval om hier aandacht voor te hebben vóór en tijdens de uitvoering en evaluatie van jouw project.⁴⁴ De effecten van sociale preventie zijn namelijk vaak breder dan wat het project origineel voor ogen had. Sociale preventie werkt in op processen die aan de basis liggen van verschillende vormen van gedrag.⁴⁵ Naast het gewenste effect op druggerelateerde criminaliteit of overlast kan jouw project dus ook andere zaken beïnvloeden. Wanneer je oog hebt voor deze onbedoelde neveneffecten in het evaluatiekader, dan kan je tijdens de evaluatie nagaan of het project bijkomende positieve effecten teweegbrengt. Tegelijk kan je zo evalueren of het project schade toebrengt en dat later dan ook voorkomen.⁴⁶

1.4.3. Mechanismen: hoe plant het project die doelstellingen te bereiken?

Om de vooropgestelde doelstellingen te bereiken binnen een bepaalde tijd, plant het project een aantal specifieke **activiteiten**.⁴⁷ De mogelijkheden zijn natuurlijk breed en voor elk project anders: individuele motiverende gesprekken, schuldbemiddeling, opleidingen, ... Sommige activiteiten voer je apart uit, maar anderen bouwen verder op elkaar. Bepaalde projecten volgen namelijk een stappenplan waarin de ene activiteit pas start wanneer de andere is afgerond. Die **relaties tussen de activiteiten** zijn dan ook belangrijk om mee te nemen in de evaluatie aangezien ze gezamenlijk de uitkomst van het project bepalen en zodoende ook gerespecteerd moeten worden tijdens de uitvoering van het project.

Hoe die activiteiten de doelstellingen bereiken, wordt bepaald door de activatie van onderliggende **mechanismen**.⁴⁸ Deze mechanismen zijn de werkzame principes van jouw project en verklaren waarom jouw project al dan niet effectief is binnen een bepaalde context.⁴⁹ Vergelijk het met de zwaartekracht. Je kan deze kracht niet zomaar waarnemen, maar ze verklaart wel waarom een bal valt wanneer je je hand opent. Met andere woorden: ze verklaart waarom dit voorwerp van je hand naar de grond beweegt. Binnen preventieprojecten kunnen we die onderliggende kracht terugvinden als het verhogen van sociale controle, het opbouwen van positieve normen en waarden of re-integratie. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van mechanismen die actief kunnen zijn binnen een project.⁵⁰ Het is hierbij belangrijk om te onthouden dat mechanismen verschillen van activiteiten maar er wel aan gelinkt zijn. De activiteiten zetten deze mechanismen namelijk in werking. Het loslaten van je hand zorgt ervoor dat de zwaartekracht zijn werk doet, waardoor de bal valt. Je hand loslaten is de activiteit in dit voorbeeld. Een preventief project kan zo bijvoorbeeld de sociale controle in een buurt terug verhogen door verschillende buurtactiviteiten te organiseren die de buurt dichter bij elkaar brengen.

Tot slot omschrijf je ook op welke **theoretische of praktische basis** deze activiteiten en mechanismen berusten. Zo kan je bijvoorbeeld inspiratie gehaald hebben uit eerdere projecten van jouw stad of gemeente of uit zogenaamde *good practices* uit andere steden, gemeenten of landen. Neem evenwel nooit zomaar iets over zonder de vraag te stellen of je het ook in de eigen context kan toepassen.

1.4.4. Context: in welke context vindt het project plaats?

Die context is namelijk belangrijk omdat een project pas zijn doelstellingen kan behalen binnen een welbepaalde context en wanneer de omstandigheden optimaal zijn.⁵¹ Vandaar dat we deze context ook in kaart brengen binnen het evaluatiekader. Vier clusters bepalen de context: de beleidsomkadering, de samenwerking met partners, aanwezige middelen en personeel en de doelgroep. We lichten ze hier kort toe.

Binnen de cluster 'beleidsomkadering' omschrijf je de manier waarop het project in het bredere beleid van jouw stad of gemeente past. Die beleidscontext beïnvloedt uiteraard sterk de werking van het project.⁵² De inschrijving in het **lokaal drug- en criminaliteitsbeleid** alsook de plaats van het project binnen het **algemeen lokaal beleid** vormen daarbij een eerste laag. Naast die lokale inbedding – of het gebrek eraan – geef je ook aan of en hoe het project past binnen het **bovenlokaal beleid (regionaal, provinciaal, gewestelijk, federaal)**. Tot slot definieer je de **hiaten in het aanbod** en omschrijf je waarom het project werd opgezet binnen deze beleidscontext en waarom jouw project dit tekort aanvult. Dit benadrukt de noodzaak en meerwaarde van jouw project.

Een tweede contextueel aspect is de betrokkenheid van verschillende actoren: de partners.⁵³ Het is daarbij allereerst belangrijk om alle **lokale stakeholders** in kaart te brengen en te kijken welke diensten in contact komen met de doelgroep. De volgende stap duidt de **samenwerkende partners** aan en welke meerwaarde zij kunnen hebben voor het project. Vervolgens bespreek je hoe die samenwerking idealiter verloopt en in welke mate een **geïntegreerde werking** zal worden gegarandeerd tijdens de periode onder evaluatie. Naast die praktische afstemming, duid je ook de inhoudelijk afstemming en dus de **integrale werking** aan. Met andere woorden: je omschrijft de manier waarop de partners hun verschillende perspectieven over de levensdomeinen van de doelgroep aan bod kunnen laten komen.

De beschikbare middelen en personeel zijn een derde cluster. Ten eerste geef je aan over welke **fondsen en middelen** het project kan beschikken. Dit gaat zowel over financiële middelen als over personeel, materiaal of gebruikte ruimtes. Vervolgens ga je wat dieper in op het nodige profiel van de medewerkers, coördinatoren, vrijwilligers. Je brengt de noodzakelijke **expertise**, ervaring en praktijkkennis in kaart zodat zij het project en zijn activiteiten succesvol kunnen uitvoeren.

De vierde en laatste contextuele cluster behandelt de doelgroep en haar relatie tot het project. Je bespreekt hoe de doelgroep zelf ten aanzien van het probleem staat en hoe zij het **probleem definieert**. Verder geef je aan of de doelgroep de doelstellingen van het project ondersteunt en welke **bereidheid** er leeft om mee te werken in het project. Wanneer er ook sprake is van **betrokkenheid** tijdens de ontwikkeling van het project, dan omschrijf je dit hier ook.

Module 1

Opdracht 1

Evaluatiekader

Opdracht 1 bestaat uit het invullen van een fiche. Je vindt deze in het werkboek. In deze opdracht bepaal je het kompas van jouw evaluatie en stel je het evaluatiekader op.

Een evaluatiekader is de basis van jouw evaluatie. Het geeft richting aan alle volgende stappen en het is dan ook cruciaal dat je dit kader zo volledig mogelijk invult. Je geeft precies aan hoe jouw project de probleemsituatie wil verbeteren tijdens de periode die je gaat evalueren. In de volgende opdrachten gaan we vervolgens na of dit plan ook werkelijkheid werd, op vlak van de uitvoering van het project (procesevaluatie) en/of op het vlak van effecten (uitkomstevaluatie).

Per 'thema' stelden we enkele 'richtvragen' op die je kan gebruiken als leidraad bij het 'antwoord'. Vergeet niet om telkens de bron aan te geven waarop het antwoord gebaseerd is. Dit verhoogt de objectiviteit van de evaluatie. De laatste kolom voorziet extra uitleg en geeft aan waaraan jouw antwoorden moeten voldoen om de meting ervan in de volgende opdrachten mogelijk te maken. Om de richtvragen te beantwoorden, kan je gebruik maken van bestaande beleidsdocumenten, vergaderverslagen, politiedatabanken, gegevens of verslagen van andere organisaties, wetenschappelijke literatuur, je eigen kennis of wat je zelf al registreert. Soms is het echter nodig om nieuwe data te verzamelen en/of bestaande gegevens te herwerken. Raadpleeg daartoe module 2 waarin de verschillende methodes van dataverzameling aan bod komen.

CHECKLIST

Voor je naar de volgende module gaat, controleer je deze zaken

- Je hebt een keuze gemaakt voor één of beide types evaluatie (proces-en/of uitkomstevaluatie)
- Je hebt bepaald wie de evaluatie, al dan niet samen, zal uitvoeren en op welke manier je dit gaat doen
- Opdracht 1 is correct en volledig ingevuld in het werkboek

NOTITIES:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MODULE

2

**Indicatoren bepalen
en meten**

Leerdoel- stellingen

In module 1 stelde je een duidelijke planning op en heb je ook het evaluatiekader afgebakend. Na deze voorbereidende stappen is het nu tijd om over een bepaalde periode gegevens te meten en te analyseren zodat je het project kan evalueren. Systematisch gegevens registreren is de kerntaak doorheen een evaluatie. Zonder deze gegevens is een evaluatie niet mogelijk.

Aan het eind van deze module:

- ken je het belang van indicatoren;
- kan je zelf extra indicatoren opstellen;
- weet je hoe je indicatoren kan meten en welke informatie dit kan opleveren;
- kan je gegevens verzamelen voor zowel de proces- als de uitkomstevaluatie.

2.1. Indicatoren bepalen

Nu je het evaluatiekader hebt afgebakend in de eerste module, is het tijd om na te gaan of het project werd uitgevoerd zoals gepland (procesevaluatie) en/of het zijn doelstellingen heeft behaald (uitkomstevaluatie). Dat doen we aan de hand van indicatoren. Dit zijn de **meetbare puzzelstukjes** die informatie bieden over een welbepaald onderdeel uit je evaluatiekader.⁵⁴ Het komt er nu op aan om de juiste puzzelstukjes te kiezen zodat je deze kan samenleggen in de proces- en/of uitkomstevaluatie. Kortom, je moet deze indicatoren correct bepalen en de bijhorende gegevens registreren om tot een kwaliteitsvolle evaluatie te komen.⁵⁵

Zo zal je met het oog op de procesevaluatie bijvoorbeeld informatie verzamelen over de werkelijke samenwerking binnen het project en hoe die in de praktijk verliep. Voor de uitkomstevaluatie kan je registreren of de vooropgestelde doelstellingen werden behaald. Zonder het evaluatiekader zou je in deze fase geen vast referentiepunt hebben. Doorheen deze tweede module zullen we daarom vaak teruggrijpen naar het evaluatiekader dat je opstelde in opdracht 1.

In opdracht 2 ga je dus aan de slag op basis van jouw specifiek evaluatiekader, maar je hoeft niet van een leeg blad te starten. Zowel voor de proces- als de uitkomstevaluatie voorzien we in deze handleiding al heel wat bestaande indicatoren die je kan overnemen voor jouw meting. We overlopen ze hieronder. Je bepaalt zelf welke indicatoren relevant zijn en houdt daarbij steeds rekening met jouw evaluatiekader en de beschikbare tijd en middelen (module 1). Hoe meer indicatoren je registreert echter, hoe rijker je evaluatie later zal zijn.

De indicatoren die we hier bespreken, zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek en worden frequent gebruikt in evaluaties. Je kan echter ook zelf indicatoren toevoegen, gereleateerd aan het evaluatiekader van jouw project. Elk project is namelijk uniek en de evaluatie ervan is dat ook. Het is zeker mogelijk dat je extra zaken wil meten. Procesindicatoren behandelen de werking van jouw project, terwijl uitkomstindicatoren eerder peilen naar het al dan niet behalen van de doelstellingen. Wanneer je nieuwe indicatoren ontwikkelt, zorg er dan altijd voor dat deze SMART zijn: specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden (zie ook module 1 p. 20).⁵⁶

Nieuwe indicatoren

Je zal tijdens de uitkomstevaluatie wellicht nieuwe indicatoren opstellen, aangezien elk project zijn eigen probleem, specifieke doelen, werking, onbedoelde neveneffecten of mechanismen vooruitschuift. Om die te kunnen evalueren, moet je er indicatoren tegenoverstellen. Ga terug naar opdracht 1 en baseer je op de zaken die je daar hebt verduidelijkt. Wat wil jouw project bereiken en wat moet je daarvoor meten? Welke activiteiten voert het project uit? Dit zijn jouw indicatoren en moet je nu meten.

Neem ook een kijkje in bijlage 7. Daar lijsten we een aantal proces- en uitkomstindicatoren op voor specifieke projecten.

2.1.1. Indicatoren die aansluiten bij een procesevaluatie

De procesevaluatie evalueert de uitvoering van het project. De indicatoren die je daarvoor gebruikt, verdelen we in drie groepen: 1) de aansturing van het project; 2) de implementatie van het project; 3) de betrokkenheid en gedragenheid van de doelgroep. Het is daarbij belangrijk dat je ook de context blijft opvolgen en eventuele veranderingen in vergelijking met de omschrijving uit opdracht 1 aangeeft. Zo kan het lokaal beleid ervoor kiezen om andere prioriteiten na te streven, waardoor jouw project aan belang verliest. Dit kan uiteraard gevolgen hebben voor de werking van het project.

De indicatoren die we hieronder bespreken, meet je vervolgens tijdens een welbepaalde en afgebakende periode. In het ideale scenario volg je hierbij de tijdspanne waarbinnen je hoopt de doelstellingen van het project te behalen. Je kan er echter ook voor kiezen om de werking van het project over een andere periode te analyseren, zoals een aantal maanden of jaar. Dit kan bijvoorbeeld de expliciete vraag zijn vanuit de financierende overheid.

- 1) De aansturing van het project peilt naar de manier waarop het project werd begeleid tijdens deze periode.⁵⁷ Ten eerste bepaal je op welke manier het project werd aangestuurd en welke relevante stakeholders effectief als partner werden betrokken. Daarnaast kan je nagaan wat de **doelen** waren van deze aansturing en welke **taken** de verschillende actoren daarbij opnamen. Het is daarbij ook belangrijk om te registreren of deze doelen en taken voor iedereen duidelijk waren. Dat is natuurlijk een noodzakelijke voorwaarde voor de goede **uitvoering** van die taken. Andere indicatoren gaan nog dieper in op de aansturing van het project en peilen onder andere naar de verschillende **visies** die de actoren hadden op de uitvoering van het project en of er sprake was van een coherente visie. Verder kan je ook indicatoren kiezen over de **informatie-uitwisseling** en de toepassing van **ethische regels** tijdens deze uitwisseling. Zo kan je nagaan of het beroepsgeheim werd gerespecteerd en bijvoorbeeld enkel op casus-overstijgend niveau informatie werd gedeeld tussen de verschillende partners.⁵⁸

De stuurgroep: een belangrijke succesfactor

Een goed project wordt aangestuurd door een bepaalde groep actoren en partners. Deze groep coördineert de implementatie van het project en volgt deze ook nauwgezet op.⁵⁹ Dit wordt vaak een 'stuurgroep' genoemd, maar niet elk project hanteert deze terminologie. Soms opteert men voor termen als 'projectteam', 'kerngroep' of 'werkgroep'.

In opdracht 1 gaf je aan op welke wijze het project een geïntegreerde en integrale werking zou waarborgen. In opdracht 2 ga je na hoe dit werkelijk en in de praktijk verliep. Heeft jouw project geen formele structuur? Bekijk dan in opdracht 2 alsnog hoe de samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de verschillende partners verloopt. Nadat je de volledige evaluatie hebt doorlopen, kan het oprichten van een stuurgroep een belangrijke aanbeveling zijn. Eerder onderzoek toont namelijk aan dat dit een belangrijke succesfactor is in de uitvoering van preventieprojecten.⁶⁰

-
- 2) Een tweede groep procesindicatoren behandelt de implementatie van het project tijdens de vooropgestelde periode. Hier peilen mogelijke indicatoren bijvoorbeeld naar welke en hoeveel **activiteiten** werden uitgevoerd. De manier waarop deze gerealiseerd werden en of de uitvoering trouw bleef aan de geplande manier van werken, vertelt je iets over de programmatrouwheid.⁶¹ Vaak gaat een procesevaluatie ook informatie verzamelen rond de gemaakte **kosten** en breng je zo de gebruikte financiële, materiële en personeelsmiddelen in kaart. Wanneer er bijvoorbeeld veel personeelsverloop is, dan kan je dit hier omschrijven. Verder peilt de indicator '**toegankelijkheid**' naar de laagdrempeligheid van jouw project. Dit gaat niet alleen over fysieke bereikbaarheid, maar ook over de bekendheid of beschikbaarheid ervan.⁶² Wanneer je informatie wenst over de manier waarop jouw project zich aanpast aan verschillende (sub)doelgroepen (zie module 1), dan vormt de indicator '**werking op maat**' een belangrijk puzzelstuk.⁶³ Deze indicator laat je stilstaan bij de aanpassingen die eventueel nodig waren om aan de noden van deze specifieke doelgroepen te voldoen. De indicator '**relatie tot andere projecten**' geeft dan weer inzicht over de manier waarop jouw project zich onderscheidt van andere gelijkaardige projecten in de regio of net kan profiteren van mogelijke synergiën.⁶⁴ Tot slot kan er ook informatie verzameld worden rond de **kennis en ervaring van medewerkers** alsook de **vormingsnoden** die zij hebben tijdens de uitvoering van het project.
- 3) Ten derde onderzoekt jouw evaluatie ook de betrokkenheid en gedragenheid van de doelgroep. De **instroom** of het aantal deelnemers dat het project kon bereiken binnen een welbepaalde periode is hier een eerste mogelijke indicator. Je kan daarbij deelnemers definiëren als unieke personen of een andere eenheid gebruiken, zoals wanneer er met gezinnen of groepen wordt gewerkt. Deze instroom kan je vergelijken met de (geschatte) totale doelgroep om zo de verhouding of **participatiegraad** te kennen. Je kan hierbij opnieuw oog hebben voor subdoelgroepen en bijvoorbeeld nagaan of **moeilijk bereikbare groepen** bereikt worden ("1.4.1. Probleemanalyse: waarvoor wil het project een oplossing bieden?" p.19). De **retentiegraad** beschrijft dan weer het aantal personen die alle activiteiten van het project doorlopen of die blijven deelnemen tot het eind. Zo breng je de uitval in kaart. Die uitval kan je op zijn beurt eventueel verklaren door het registreren van de indicator '**gedragenheid doelgroep**', waarbij de mate waarin de doelgroep zich kan vinden in de uitvoering van het project wordt onderzocht.

‘Verzorg de overlast de verwevenheid van indicatoren

Tijdens de procesevaluatie leren we dat 40% van de opgestelde actieplannen niet nageleefd wordt. Dankzij een bevraging van de deelnemers aan het project kunnen we echter enkele redenen achterhalen. Zo geven een aantal huishoudens aan dat de wachttijd tussen het opstellen van het actieplan en de uitvoering ervan te lang is. De voordelen van het project zijn door deze wachttijd niet beschikbaar (toegankelijkheid), waardoor ook het vertrouwen in het project daalt (gedragenheid doelgroep). Andere redenen voor deze uitval kunnen ook gezocht worden in de te beperkte middelen, de moeilijke informatie-uitwisseling binnen de stuurgroep of het niet aangepast zijn aan de specifieke noden van een bijzondere subdoelgroep. Met andere woorden: deze procesindicatoren zijn verweven met elkaar en deze relaties bieden je aanknopingspunten tijdens de latere evaluatie. Je doet er dus goed aan om er zo veel mogelijk te meten!

2.1.2. Indicatoren die aansluiten bij een uitkomstevaluatie

De uitkomstevaluatie gaat de effectiviteit van jouw project na en bepaalt of de (eind)doelen zijn bereikt. Binnen een uitkomstevaluatie vergelijken we echter de situatie vóór en ná de start van het project. Alleen zo schat je in of jouw project een verandering teweegbrengt. Er moet dan ook voldoende tijd voorzien worden tussen beide metingen om die verandering een kans te geven, maar tegelijk ook niet te veel zodat je tijdig kan bijsturen waar nodig. De SMART eind- en tussendoelen zijn hierbij jouw belangrijkste gidsen. Zij bepalen binnen welke termijn je effecten wil zien. **We raden dan ook aan om het interval tussen de eerste en tweede meting af te stemmen op het tijdsgebonden aspect van jouw SMART eind- en tussendoelen.**

Voor het uitvoeren van de uitkomstevaluatie, lijsten we een aantal bestaande indicatoren op waarop je jouw evaluatie kan baseren. De indicatoren die centraal staan tijdens deze eerste en tweede meting koppelen sterk terug naar het evaluatiekader en meer specifiek naar de gemaakte probleemanalyse, de vooropgestelde eind- en tussendoelen, de mogelijke neveneffecten en de verwachte activatie van onderliggende mechanismen.

1) Tijdens de eerste meting of de nulmeting peilen de indicatoren naar de situatie vóór of aan de start van jouw project. Vandaar het belang om van bij de ontwikkeling van jouw project de evaluatie mee te plannen en dus een evaluatiekader en bijhorende indicatoren uit te werken.⁶⁵ Zo houd je van bij het begin al de juiste gegevens bij en bespaar je tijd en moeite om dit achteraf pas op te starten. Doe je dat niet, dan kan je eventueel de gegevens die jouw project wél al verzamelt, herwerken met het oog op deze evaluatie. Je kan bijvoorbeeld

de aanmeldingsgegevens van de deelnemers aan jouw project gebruiken om hun situatie in te schatten aan de start van jouw project. Uiteraard blijf je daarbij rekening houden met de correcte regels rond privacy en andere ethische principes. Een andere manier probeert om die beginsituatie te reconstrueren aan de hand van secundaire data, interviews met sleutelfiguren of focusgroepen met de doelgroep (zie verder).⁶⁶ Dit is helaas niet altijd mogelijk of wenselijk. Zeker wanneer jouw project al even loopt en wanneer die reconstructie moeizamer wordt, kan je de nulmeting echter ook vervangen door een nieuw en willekeurig moment in tijd te kiezen als beginpunt. Met andere woorden: bij de start van jouw evaluatie. Je simuleert op die manier een nieuwe start van het project en begint zo de eerste meting. De nulmeting blijft natuurlijk áltijd de voorkeur dragen omdat de werking van het project deze eerste meting nog niet kan beïnvloeden en je dus met grotere zekerheid de effectiviteit van jouw project kan bepalen.

De eerste indicator verwijst naar de **probleemsituatie**. Deze analyse kwam ook al aan bod tijdens opdracht 1 en kan je overnemen als er sindsdien geen veranderingen zijn opgetreden. In het ander geval peilt deze indicator naar de stand van zaken van het probleem op het moment van de meting. Opnieuw kan die beschrijving de schaal, grootte, spreiding, trends, (potentiële) daders of slachtoffers van het probleem aangeven.⁶⁷

Om te bepalen of de **eind- en tussendoelen** van jouw project behaald werden, breng je vervolgens tijdens de nulmeting voor elk doel de huidige situatie in kaart. Ook hier keer je dus terug naar module en opdracht 1. Zo formuleerden we daar als voorbeeld van een einddoel dat een project ‘een daling van 30% in het aantal meldingen rond druggerelateerde overlast bij de politie binnen het jaar’ nastreeft. Om die daling te kunnen verifiëren, moet je tijdens de nulmeting het huidige aantal meldingen registreren.

Hetzelfde geldt voor de **onbedoelde neveneffecten**. Zoals eerder vermeld kan jouw project naast het gewenste effect op druggerelateerde criminaliteit of overlast ook andere zaken beïnvloeden. Het lijkt tegenstrijdig om deze onbedoelde neveneffecten al tijdens de nulmeting te registreren, maar anders kan je niet nagaan of de situatie veranderde na de start van jouw project of hoeveel verandering er plaats vond. Stel dat jouw preventieproject ook de buurtsamenhang zou kunnen versterken. Zonder die buurtsamenhang vooraf in kaart te brengen, kan je geen uitspraken doen over een eventuele versterking hiervan.

Tot slot registreer je ook de beginsituatie van de mogelijke **mechanismen** die het project in gang kan zetten of versterken. Opnieuw ga je hier na wat je in opdracht 1 al omschreef. Wat je daar als mogelijk mechanisme aangaf, meet je nu tijdens de nulmeting. Die mechanismen zijn de werkzame principes van jouw project en kunnen verklaren waarom jouw project al dan niet zijn doelen bereikt. Tijdens de nulmeting ga je na of deze mechanismen al aanwezig zijn of niet. Zo kan je later bepalen of jouw project ze versterkt of geactiveerd heeft. Je kan buurtbewoners bijvoorbeeld bevragen in welke mate zij een verantwoordelijkheidsgevoel ervaren voor de overlast in hun wijk.

- 2) Bij de eindmeting breng je na een weloverwogen tijdsinterval de nieuwe situatie in kaart en meet je of de verwachtingen werden ingelost. Opnieuw: afhankelijk van de haalbaarheid en over welke gegevens het project al beschikt, kan dit aan de hand van nieuw verzamelde gegevens of op basis van reeds bestaande informatie (zie verder).

Tijdens de eindmeting herhaal je de registratie van de probleemsituatie. Je screent met andere woorden opnieuw de schaal, grootte, spreiding, trends, (potentiële) daders of

slachtoffers van het probleem. De situatie rond elk van de vooropgestelde **eind- en tussen-doelen** meet je ook voor de tweede keer. Hoeveel overlastmeldingen ontvangt de politie of stadswachten daadwerkelijk na één jaar waarin jouw project liep? Hoeveel gebruikte injectienaalden vinden de opruimdiensten van de stad in de parken waar jouw project actief was? Wat is de huidige overlastperceptie van het buurtinformatienetwerk?

Voor de **onbedoelde neveneffecten** en de activatie van onderliggende **mechanismen** hanteer je dezelfde werkwijze. Je registreert de nieuwe situatie. Zo kan je de buurtbewoners opnieuw bevragen en peilen in welke mate zij een verantwoordelijkheidsgevoel ervaren voor de overlast in hun wijk. Tegelijk heb je waar mogelijk ook oog voor onvoorziene zaken. Zo kan het natuurlijk zijn dat jouw project andere neveneffecten teweegbracht dan initieel gedacht of onverwachte mechanismen activeerde. Misschien bracht jouw project niet alleen meer verantwoordelijkheidsgevoel, maar versterkte het ook de sociale samenhang in de wijk. Hou dus een open blik!

Net zoals bij de procesevaluatie is het verder ook belangrijk om de **context** van het project te blijven opvolgen. De wereld staat niet stil tijdens de uitvoering van jouw project en dit kan de resultaten van het project beïnvloeden.⁶⁸ Als er veranderingen zijn aan de context zoals omschreven in opdracht 1, dan moet je deze meenemen in de dataverzameling.

Per indicator kan je ook extra aandacht besteden aan mogelijke **subdoelgroepen** en bijvoorbeeld beschrijven of de effecten voor iedereen en evenveel van toepassing zijn.⁶⁹ Niet iedereen reageert natuurlijk op dezelfde manier op een preventieproject. Wanneer je tijdens de registratie hiermee rekening houdt, dan kan je later heel gericht bijsturen en de werking eventueel verder afstemmen op de specifieke noden van een bepaalde subdoelgroep.

‘Verzorg de overlast’ verschillende effecten voor verschillende subdoelgroepen

We gaven eerder al aan dat het project ‘Verzorg de overlast’ het moeilijk heeft om alleenstaande moeders te bereiken. Dankzij de uitkomstevaluatie zien we ook dat het project minder effectief is wanneer we alsnog deze doelgroep bereiken. In de interviews geven de moeders aan dat zij niet de tijd en middelen hebben om hun kinderen te verplichten de actieplannen na te doen komen. Het onderliggend mechanisme van het verantwoordelijkheidsgevoel wordt met andere woorden niet of onvoldoende geactiveerd bij deze subdoelgroep doordat zij niet over de juiste context beschikt. Wanneer we dus bij deze groep een groter effect willen teweegbrengen, dan zullen er ondersteunende maatregelen moeten komen.

“Eenmaal je weet welke informatie je nodig hebt en wie of wat je daartoe moet onderzoeken of bevragen, kies je de relevante methode. Kwantitatieve methodes bieden een cijfermatig antwoord op jouw vraag. Kwalitatieve methodes zijn gepast voor waaromvragen of wanneer je op zoek bent naar onderliggende redenen en processen.”

2.2. Welke methode hanteer je om de indicatoren te meten?

De volgende stap in de evaluatie is het meten van de verschillende indicatoren. Met andere woorden: we moeten data verzamelen of registreren. Waarschijnlijk hou je al heel wat gegevens bij over jouw project, bijvoorbeeld in vergaderverslagen, aanwezigheidslijsten of budgettabellen. Uiteraard kan je dit gebruiken voor de evaluatie, maar je kan ook nieuwe gegevens verzamelen. Het belangrijkste blijft dat je de keuze maakt op basis van het type, doel en de omstandigheden van jouw specifieke evaluatie. Met andere woorden: het evaluatiekader en praktische factoren zoals tijd en middelen (zie “Module 1”) zullen bepalen welke bronnen je nodig hebt en wat haalbaar is.⁷⁰

Aan de slag met de verschillende methodes

Er bestaan verschillende manieren waarop je indicatoren kan meten. Traditioneel deelt men deze in als kwantitatieve of kwalitatieve methodes.⁷¹ **Kwantitatieve methodes**, zoals een survey, verzamelen numerieke gegevens en kwantificeren een bepaald onderwerp. Bijvoorbeeld: hoeveel klachten werden er vóór jouw project geregistreerd en hoeveel klachten werden geregistreerd ná de implementatie ervan? **Kwalitatieve methodes**, zoals interviews, focusgroepen en observaties, verzamelen gegevens via woorden, teksten, narratieven, documenten, observaties, ... en proberen de zaken dieper te doorgronden. Bijvoorbeeld: waarom dienen buurtbewoners minder klachten in ná de implementatie van jouw project? De meerwaarde van beide perspectieven wordt nog versterkt wanneer we zowel kwantitatieve als kwalitatieve methodes bundelen of **trianguleren**. Zo kunnen we niet alleen het verschil in aantal klachten meten voor en na implementatie, maar weten we ook meteen *waarom* dat het geval is.⁷²

In bijlages 1 tot en met 6 lees je per methode meer informatie. Deze bevatten praktische informatie en tips & tricks om met de verschillende methodes aan de slag te gaan. Een aparte factsheet voorziet informatie over **ethische principes** die je altijd in acht moet nemen. We zetten je hieronder al kort even op weg.

	Survey	Interview	Focusgroep	Observatie	Secundaire data
Wat?	Via de gestandaardiseerde vragenlijst worden een aantal open of gesloten vragen voorgelegd aan een relatief grote groep respondenten, waarbij men informatie verzamelt over een aantal kenmerken of variabelen van deze groep.	Aan de hand van een vraaggesprek kan je gedetailleerde informatie verzamelen over een welbepaald thema en ook de ervaringen van de respondent meenemen in je evaluatie.	Een focusgroep is een gefocust en goed voorbereid groepsgeprek rond een welbepaald thema. De interactie tussen de groepsleden is daarbij een cruciaal kenmerk.	Observatie is een methode van dataverzameling waarbij je het gedrag van mensen observeert, beschrijft en interpreteert .	Je gebruikt al bestaand materiaal (secundaire data) voor jouw evaluatie.
Voordelen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ grote groep respondenten ✓ kosten-efficiënt ✓ vlottere data-analyse 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ flexibel ✓ mogelijkheid tot doorvragen ✓ rijke en diepgaande kennis 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ zicht op de interactie binnen een groep ✓ veel informatie op een korte tijd ✓ empowerende werking 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ inzicht in het werkelijke gedrag ✓ leent zich goed tot triangulatie ✓ kwaliteitsvolle en diepgaande informatie 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ vaak de enige mogelijke manier om de nodige informatie te verzamelen ✓ goedkoop en minder tijdsintensief
Nadelen	<ul style="list-style-type: none"> ✗ vaak lage responsgraad ✗ vertekening mogelijk door afnemer van de vragenlijst ✗ leent zich minder tot het peilen van nuances 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ invloed interviewer ✗ risico op sociaal wenselijke antwoorden ✗ ervaring nodig 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ risico op dominantie van één of meerdere personen ✗ risico tot groepsdenken 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ niet eenvoudig ✗ tijdsintensief ✗ aantal specifieke valkuilen 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ met een andere finaliteit opgesteld dan de evaluatie

Nadat je de data hebt verzameld, is het tijd om deze te **analyseren**. Ook hier gebruiken we het onderscheid tussen de twee grote methodologische families.

Kwantitatieve data worden voornamelijk verwerkt aan de hand van de **statistiek**.⁷³ Je kan daarbij een variabele beschrijven of zoeken naar relaties tussen meerdere variabelen. Binnen de beschrijvende statistiek kijk je bijvoorbeeld naar centrummaten zoals het gemiddelde, de mediaan of de modus, of naar spreidingsmaten zoals de spreiding of de standaardafwijking. Je kan ook eenvoudig de frequentie aangeven waarmee een bepaalde variabele voorkomt, denk aan het aantal contactmomenten tussen het project en de doelgroep (procesevaluatie). Wanneer je de waarden van één variabele wil relateren aan één of meerdere andere variabelen, dan heb je andere technieken nodig. Dit wordt vooral interessant wanneer je het effect van jouw project wil meten (uitkomstevaluatie). Stel dat je over meerdere tijdstippen data hebt verzameld over de verschillende levensdomeinen van de deelnemers van jouw project. Wanneer je wil nagaan of het aantal contactmomenten een invloed heeft op die levensdomeinen, dan moet je op zoek naar de correlatie tussen beide. Statistiek is verder niet voor iedereen even voor de hand liggend. Je kan je laten ondersteunen door software: met Excel kom je al een heel eind. Wanneer je echter complexe analyses wil uitvoeren, dan is gespecialiseerde software (bv. SPSS) of hulp van een onderzoeksinstelling of overheid een must.

Kwalitatieve data leveren je geen analyseerbare cijfers op. Je moet de verzamelde gegevens **interpreteren** en op zoek gaan naar de onderliggende betekenissen. Ook hiervoor bestaan specifieke, ondersteunende softwaresystemen (bv. Nvivo), maar zij kunnen nooit het creatieve interpretatieproces vervangen. Een belangrijke eerste stap in de verwerking van deze gegevens is het uitschrijven en vandaar ook het belang van goede notities en het eventueel opnemen van de gevoerde gesprekken of observaties. Deze vrij tijdrovende activiteit zorgt ervoor dat je de tekst kan beginnen analyseren richting antwoorden op jouw evaluatievragen. Dat analyseren gebeurt aan de hand van codes. Je categoriseert de verschillende gegevens en brengt ze daarna onder in verschillende thema's. Wanneer je de deelnemers bijvoorbeeld hebt bevroegd via een interview, dan kan je hun ervaringen en veranderingen in verschillende levensdomeinen (uitkomstevaluatie) coderen of de mate waarin zij achter de visie van het project staan (procesevaluatie). Je ziet hier ook meteen de meerwaarde van triangulatie. Je kan de kwantitatieve verandering op verschillende levensdomeinen kwalitatief verklaren of het wordt mogelijk om het aantal contactmomenten te koppelen aan de mate waarin de doelgroep zelf het project apprecieert. Wanneer je echter merkt onvoldoende gegevens te hebben om jouw vragen te beantwoorden, kan je altijd extra data verzamelen. Kwalitatieve methoden werken richting een moment van saturatie: het punt waarop voelt geen nieuwe informatie meer te verkrijgen. Je kan dit moment moeilijk vooraf inschatten, waardoor het mogelijk is dat je opnieuw op zoek moet naar extra gegevens. Het verzamelen en analyseren van gegevens verloopt hier dan ook eerder cyclisch.⁷⁴

‘Verzorg de overlast’ Dataverzameling

Om de uitkomstindicatoren te meten van ons project maakten we gebruik van de laatste drie resultaten van een lokale veiligheidssurvey. Op die manier konden we de verandering op buurniveau bestuderen over een periode van zes jaar, zonder dat we zelf nieuwe gegevens verzamelden. Om deze resultaten te ondersteunen, interviewden we tweemaal bepaalde sleutelfiguren met een jaar tussen beide momenten. Zo bekwamen we een dieper begrip van de resultaten op buurniveau en de relatie met het project.

Niet elk project moet gegevens over zo een lange periode verzamelen, maar het geeft in elk geval aan dat je beter niet over één nacht ijs gaat om tot kwaliteitsvolle uitspraken te komen.

Je kan voor elke indicator in opdracht 2 een methode of een combinatie tussen of binnen de grote methodologische families inschakelen. Eenmaal je weet welke informatie je nodig hebt en wie of wat je daartoe moet onderzoeken of bevragen, kies je de relevante methode. Kwantitatieve methodes bieden een cijfermatig antwoord op jouw vraag. Kwalitatieve methodes zijn gepast voor waaromvragen of wanneer je op zoek bent naar onderliggende redenen en processen. Je kan natuurlijk ook gebruik maken van al bestaande gegevens en eerder opgemaakte documenten, maar bekijk deze altijd met een kritische evaluatiebril. Tot slot: hou je aan het evaluatiekader en kijk wat praktisch haalbaar is om extra te verzamelen.

Opdracht 2

Dataverzameling

Het is nu tijd om de nodige gegevens te verzamelen voor jouw evaluatie. Gebruik daarvoor opdracht 2 in het werkboek.

Vertrekkende van het evaluatiekader uit opdracht 1 bepaal je eerst welke indicatoren je zal meten en selecteer je ook de daartoe geschikte methodes. Je kan hiervoor bestaande gegevens (her)gebruiken of nieuwe gegevens verzamelen.

Om de kwaliteit van jouw **procesevaluatie** te waarborgen, registreer je binnen elke cluster minstens drie indicatoren. Je zoekt daarbij een antwoord op de richtvragen die voor elke indicator voorzien zijn. Voor de **uitkomstevaluatie** voer je voor elke indicator telkens de nul- en eindmeting uit.

Beperk je tot een beschrijving van de situatie zoals die heeft plaatsgevonden tijdens de aangegeven evaluatieperiode. De uiteindelijke evaluatie van jouw antwoorden en het identificeren van verbeteringen, behoort tot opdracht 3. Verder geeft de invulopdracht ook enkele tips om jouw antwoorden te sturen. Duid zeker ook de methode aan die je hanteerde om de gegevens te verzamelen. Dit is van belang bij de latere evaluatie en rapportage.

CHECKLIST:**Voor je naar de volgende module gaat, controleer je deze zaken**

- Opdracht 2 werd correct en volledig ingevuld in het werkboek
- Voor de procesevaluatie heb je binnen elke cluster minstens 3 indicatoren gemeten
- Voor de uitkomstevaluatie voerde je zowel de nul- als eindmeting uit

NOTITIES:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MODULE

3

Evaluatie

Module 3

Leerdoel- stellingen

In module en opdracht 2 heb je zowel jouw indicatoren bepaald als deze indicatoren gemeten. Nu je deze gegevens verzameld hebt, is het moment aangebroken om ze te evalueren en af te toetsen aan enkele kwaliteitscriteria.

Aan het eind van deze module:

- kan je jouw eigen antwoorden evalueren en analyseren
- weet je welke uitspraken je kan doen op basis van jouw evaluatie
- kan je mogelijke verbeteringen aan jouw project identificeren

3.1. Kwaliteitscriteria

Nadat je in opdracht 2 heel wat gegevens verzamelde, is het moment aangebroken om deze te evalueren. Daarvoor maken we gebruik van enkele wetenschappelijke kwaliteitscriteria. Dit zijn algemeen aanvaarde principes of regels die de beste manier aangeven om een project uit te voeren en tot een succesvol einde te brengen. Ze bieden met andere woorden een ijkpunt waaraan jij jouw project kunt afspiegelen.⁷⁵ Aan de hand van een aantal wetenschappelijke kwaliteitsstandaarden gaan we in deze module nu jouw project evalueren. Per indicator voorziet opdracht 3 daartoe zo een kwaliteitscriterium. Voldoen jouw antwoorden aan deze standaarden, dan is jouw project van hoge kwaliteit.⁷⁶ Indien jouw project hier echter niet aan voldoet, dan leren deze criteria je meteen waar het beter kan.⁷⁷ Als je meer wil weten over deze criteria, dan kan je terecht in de literatuurlijst aan het eind van deze module.

3.2. Kwaliteitscriteria verbonden aan de procesevaluatie

Je verzamelde informatie over 3 groepen van indicatoren: de aansturing van het project; de implementatie van het project; de betrokkenheid en gedragenheid van de doelgroep. Op basis van deze gegevens ben je in staat een antwoord te bieden op volgende vragen:⁷⁸

- » Welke en hoeveel activiteiten voerde het project uit tijdens deze periode?
- » Wie nam deel aan deze activiteiten?
- » Werd het project uitgevoerd zoals gepland?
- » Stond de doelgroep achter de werking van dit project?
- » Hoe verliep de aansturing van het project?
- » ...

Procesevaluaties versus de effectiviteit van het project

Het is belangrijk om te onthouden dat een procesevaluatie zich niet kan uitspreken over de effectiviteit van het project en het behalen van de einddoelen.⁷⁹ Dat is voorbehouden voor de uitkomstevaluatie (zie verder). Met andere woorden: het aantal bereikte personen, de goede samenwerking tussen de verschillende partners, de lange looptijd, of de mate waarin de doelgroep een leuke tijd beleefde tijdens het project, mogen dan wel een succesverhaal optekenen, ze zijn geen tekenen van effectiviteit.⁸⁰ In combinatie met een uitkomstevaluatie geven ze echter wel aan waarom het project effectief was en/of waar er nood is aan verbetering.⁸¹

De kwaliteitscriteria in opdracht 3 bieden een maatstaf voor deze antwoorden. We bespreken hier per cluster telkens enkele indicatoren en beginnen bij de **aansturing van het project**. Jouw gegevens kunnen bijvoorbeeld aantonen dat een aantal partners vaak afwezig zijn op het (maandelijks) overleg. De uitvoering van de aansturende taken voldoet dus slechts deels aan de vooropgestelde doelen en taken en niet iedereen houdt zich aan de gemaakte afspraken.⁸² Zeker wanneer je merkt dat dezelfde partners aangeven hun taken onduidelijk te vinden, dan kunnen nieuwe of duidelijkere afspraken soelaas bieden.⁸³

Wat betreft de **implementatie van het project** kunnen de gegevens ook aanwijzen dat er (on)voldoende personeel was om de vooropgestelde activiteiten uit te voeren. Zo konden bijvoorbeeld een aantal activiteiten niet worden uitgevoerd omdat men niet over voldoende mankracht beschikte.⁸⁴ Uit de vergelijking met de beschikbare middelen (opdracht 1) kan dan blijken dat er te weinig personeelsmiddelen werden voorzien of dat de nodige voltijdsequivalenten om bepaalde redenen niet continu werden ingevuld. Een grotere en meer continue personeelsbezetting valt dan ook aan te raden. Of men moet de doelstellingen en activiteiten bijschaven om alsnog binnen het beschikbare budget te blijven.

Tot slot verzamelde je ook gegevens rond de **gedragenheid van de doelgroep**. Wanneer je het aantal deelnemers afzet tegenover de (geschatte) totale doelgroep, dan merk je dat bijvoorbeeld 60% van die doelgroep participeerde in het project.⁸⁵ Dat uitzonderlijke resultaat zou zich eventueel kunnen verklaren door de grote mate waarin de doelgroep zich kon vinden in de werking van het project. Omgekeerd kan je ook vaststellen dat een bepaald deel van deze doelgroep niet deelnam aan de activiteiten. Deze subdoelgroep viel bijvoorbeeld stelselmatig uit of kon het project helaas moeilijker bereiken.

Wanneer je binnen de verschillende clusters ook de **context** hebt opgevolgd tijdens de dataverzameling, dan kan je mogelijk ook hieruit lessen trekken. Stel dat de beleidsprioriteiten veranderden, dan heeft dat repercussies op het terrein. Verzwakte die beleidsomkadering of verminderden de beschikbare middelen plots, dan werd de uitvoering van het project hoogstwaarschijnlijk negatief beïnvloed. Je kan daaruit aanbevelen dat het project de juiste beleidssteun nodig heeft om de uitvoering tot een goed einde te brengen of verantwoord dat een aantal activiteiten niet konden worden uitgevoerd omdat de geldkraan plots werd dichtgedraaid.

3.3. Kwaliteitscriteria verbonden aan de uitkomstevaluatie

Ook binnen de uitkomstevaluatie laat je jouw evaluatie leiden door kwaliteitsstandaarden. De vergelijking tussen de nul- en eindmeting moet jou bijvoorbeeld in staat stellen te bepalen of er een **verandering aan de probleemsituatie** is opgetreden en/of de **eind- en tussendoelen** zijn behaald.⁸⁶ Wanneer je tijdens de dataverzameling oog hebt gehad voor mogelijke subdoelgroepen, dan krijg je hier ook inzichten over verschillende effecten binnen de volledige doelgroep.⁸⁷ Als je mogelijke **neveneffecten** ook hebt onderzocht, dan toont de evaluatie natuurlijk idealiter geen negatieve resultaten.⁸⁸

‘Verzorg de overlast’: uitkomstevaluatie

Een aantal deelnemende huishoudens signaleren dat zij extra problemen ervaren door het project. De andere buurtbewoners zouden hen openlijk aanspreken over hun deel in de overlast en dit leidt regelmatig tot conflicten. Dit is al zeker het geval voor de deelnemers die vroegtijdig afhaken en hun actieplannen niet voltooiën. Zij worden verweten hun verantwoordelijkheid niet op te nemen. Deze stigmatisering door het project is uiteraard een ongewenst neveneffect, maar hoe kunnen we dit voorkomen?

Uit de procesevaluatie blijkt dat de doelgroep vaak ontevreden is over de manier waarop men wordt aangesproken en gevraagd om deel te nemen aan het project. Het bezoek van de projectmedewerkers wordt daarbij opgemerkt door bepaalde burens en zo gaat de bal aan het rollen. We kunnen dit voorkomen door mogelijke deelnemers uit te nodigen op een meer neutrale locatie. Dit schept een sfeer van vertrouwen en kan alvast een deel van de stigmatisering vermijden. Via de procesevaluatie vinden we dus een oplossing voor dit tegenvallend resultaat uit de uitkomstevaluatie.

Maar wat als de resultaten tegenvallen, de doelstellingen niet behaald werden en de situatie onveranderd bleef?

Er zijn dan twee mogelijkheden.

Een eerste mogelijkheid is dat het project er niet in slaagt de juiste onderliggende **mechanismen** te activeren.⁸⁹ Anders gezegd: de *theoretische* basis van het project is niet effectief gebleken in het aanpakken van jouw probleem binnen jouw specifieke context of heeft in het slechtste geval negatieve effecten teweeggebracht. Projecten die gebaseerd zijn op bangmakerij hebben bijvoorbeeld de reputatie om geen of zelfs tegenvallende resultaten te produceren.⁹⁰ Een ander voorbeeld is dat jongeren elkaars negatieve gedrag kunnen versterken, waardoor deze *peers* uiteindelijk de positieve werking van het project onderuit halen.⁹¹ De activatie van dit onvoorzien mechanisme zorgt met andere woorden voor een omgekeerd effect.

Een tweede mogelijkheid is dat de *implementatie* van het project de oorzaak is van de tegenvallende resultaten.⁹² Stel dat het project leidt tot stigmatisering van de doelgroep. De manier waarop het project zichzelf in de markt zet om deelnemers te werven kan daaraan bijdragen. De procesevaluatie zal hier cruciaal zijn om te kunnen doorgronden waar het exact is fout gelopen. Welk scenario het dan ook mag zijn: als de resultaten tegenvallen moet er uiteraard gereageerd worden. Na de oorzaak te hebben opgespoord, zijn er opnieuw twee opties: bijsturen of het project stopzetten. Dit betekent natuurlijk niet dat je deze resultaten niet moet rapporteren. Integendeel! Negatieve resultaten zijn een belangrijke bron van informatie (zie "Module 4").⁹³

Net zoals bij de procesevaluatie kan je ook bij de uitkomstevaluatie belangrijke lessen trekken uit de invloed van de **context** op de resultaten van het project en eventueel aanbevelingen rond formuleren. Stel dat de steun vanuit het beleid wegviel en het project niet langer ingebed was in een breder veiligheidsplan zoals dat aan het begin werd opgezet. Het ligt voor de hand dat het wegvallen van deze omkadering een invloed zal hebben op de resultaten van het project. Die inbedding is met andere woorden een belangrijke randvoorwaarde voor de werking van het project en moet dus ook gewaarborgd blijven.

Opdracht 3

Evaluatie en analyse

De antwoorden die je verzameld hebt in opdracht 2 kan je nu spiegelen aan een aantal kwaliteitsstandaarden. Je kan deze oefening eventueel samen invullen met de verschillende partners die het project aansturen. Zo creëer je een grotere gedragenheid en open discussie. Voldoet jouw antwoord aan het wetenschappelijk criterium? Dan duid je aan dat je dit criterium hebt behaald. In het andere geval geef je aan deze 'gedeeltelijk' of 'niet behaald' te hebben. Aan de hand van een verkeerslicht zie je zo in één oogopslag of jouw project aan deze criteria voldoet en waar er eventueel verbeteringen nodig zijn.

CHECKLIST:

Voor je naar de volgende module gaat, controleer je deze zaken

- Opdracht 3 werd correct ingevuld voor de proces- en/of uitkomstevaluatie in het werkboek

NOTITIES:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MODULE

4

Rapportage

Leerdoel- stellingen

Hoewel evaluatie een continu en herhalend proces is, ben je bij de laatste stap beland in de cyclus. Nu je de verzamelde gegevens hebt omgezet in een daadwerkelijke evaluatie, is het tijd om over deze evaluatie correct te rapporteren.

Aan het eind van deze module:

- Ken je de basisonderdelen van een evaluatierapport
- Kan je een gericht evaluatierapport opstellen
- Ken je meerdere kanalen om jouw evaluatie met een breder publiek te delen

4.1. Het evaluatierapport

De evaluatie levert heel wat gegevens en inzichten op. Om deze overzichtelijk te houden en de inhoud ervan maximaal te kunnen delen met stakeholders bundel je alle informatie in een evaluatierapport. Je kan die stakeholders of partners ook al meteen betrekken door bijvoorbeeld het ontwerprapport te bespreken met hen. Zo verhoog je het draagvlak voor eventuele resultaten en aanbevelingen om het project aan te passen. In het werkboek reiken we een template aan voor het schrijven van dit rapport, maar we zetten je hieronder al op weg.

In het evaluatierapport is het cruciaal om correct te rapporteren over jouw evaluatie. Je beschrijft het evaluatiekader, de gehanteerde methode, de voornaamste bevindingen, ... Het is hierbij belangrijk de taal en boodschap aan te passen aan jouw publiek. Je moet, met andere woorden, focussen op de meest relevante aspecten zodat jouw doelpubliek zich kan concentreren op die zaken die ertoe doen en waarmee ze concreet aan de slag kunnen.

Schrijf op maat van de doelgroep

- De grootste stappen in het evaluatieproces mogen dan wel achter jou liggen, het rapport is het gezicht van dit harde werk. Een langdradig en eentonig rapport belandt al snel in de onderste schuif – ook al zijn de resultaten positief. Hieronder vind je enkele tips om jouw rapport zo aantrekkelijk mogelijk te maken, op maat van jouw doelgroep⁹⁴:
- Schrijf zo laagdrempelig mogelijk en hou rekening met het kennisniveau van jouw doelgroep. Vermijd zeker overmatig gebruik van jargon;
- Hou het verzorgd en professioneel;
- Ondersteun het rapport met grafisch materiaal. Grafieken, tabellen of infographics geven snel en overzichtelijk veel informatie weer;
- Hou ook rekening met de positie en functie van jouw doelpubliek. Het heeft geen zin om aanbevelingen te formuleren voor een publiek dat hierop geen invloed heeft.

Die kernboodschap kan je al meteen geven in de **samenvatting** van jouw evaluatierapport. In twee tot vier pagina's vat je hier de belangrijkste bevindingen samen voor je doelpubliek. De gouden regel: geef de kern van jouw evaluatie mee die zich relatief makkelijk laat vertalen naar de praktijk.⁹⁵ Meer informatie kan men altijd terugvinden in het eigenlijke rapport.

Dat rapport bouw je verder logisch op en begint met een **introductie**. Hierin omschrijf je de bredere context van het rapport en kader je waarom een evaluatie werd uitgevoerd. Daarna komt het **evaluatiekader** aan bod, waarin je jouw project situeert en duidelijk afbakent wat er precies werd geëvalueerd. Opdracht 1 is daarbij jouw belangrijkste houvast, waarbij je ook kunt verwijzen naar de bronnen die je toen consulteerde. Daarna geef je een overzicht van de belangrijkste stappen tijdens de evaluatie ("Module 1, Plan je evaluatie" p.13) en de gehanteerde **methodologie** ("Module 2, Indicatoren meten" p.36). Je bespreekt met andere woorden de manier waarop je de evaluatie uitvoerde. In het volgende hoofdstuk komen de **resultaten** aan bod. Je geeft hier op een neutrale manier de bevindingen van jouw evaluatie weer. Zoek daarbij ook naar de juiste balans tussen kwantitatieve en kwalitatieve gegevens als je deze combineerde tijdens het meten van indicatoren.⁹⁶ Probeer daarnaast ook oog te hebben voor de context van het project en de eventuele subdoelgroepen. Zo geven jouw resultaten inzicht of jouw project werkt (uitkomstevaluatie), op welke manier (procesevaluatie), maar ook voor wie en onder welke omstandigheden.⁹⁷ Opdracht 3 levert hier de juiste input.

Tot slot, ga je in de **conclusies** op zoek naar verklaringen voor de gevonden resultaten en formuleer je een aantal lessen die daaruit voortvloeien. Deze feedback en mogelijke aanpassingen aan het project definiëren wat beter kan, maar ook wat de sterktes zijn. Samen met het rapporteren aan de verschillende stakeholders en/of financiers, vormen deze lessen de belangrijkste meerwaarde van jouw evaluatie.⁹⁸

'Verzorg de overlast' belang van negatieve resultaten

Uit de evaluatie van ons project bleek eerder al dat we alleenstaande moeders moeilijker bereikten, maar ook mindere resultaten boekten wanneer we hen alsnog konden benaderen. Daarenboven liet de evaluatie ook zien dat sommige deelnemers zich gestigmatiseerd voelden door het project.

Het is vaak moeilijk om hierover te rapporteren. Het kan het project in een slecht daglicht plaatsen of ervoor zorgen dat de subsidiekraan dicht gaat.⁹⁹ Nochtans is het belangrijk om deze tegenvallende resultaten mee te nemen in het rapport. Het is niet alleen een kwestie van goed bestuur, maar het project kan zo bijgestuurd worden en daarin gesteund worden. De doelgroep heeft daar alle belang bij.

4.2. Verspreiden van de resultaten

De resultaten en lessen kunnen belangrijke bronnen van inspiratie zijn voor jouw collega's. Zo bouwen we samen aan een **op kennis gebaseerde praktijk**.¹⁰⁰ Evaluaties helpen namelijk niet alleen jouw specifieke project, ze bieden ook waardevolle informatie wanneer anderen met dezelfde problemen geconfronteerd worden.¹⁰¹ Zo kunnen zij meteen met effectieve voorbeelden aan de slag binnen de eigen lokale context!¹⁰²

Hoe kan je jouw resultaten verder verspreiden? Zelf collega's contacteren om de resultaten te delen is een eerste optie. Deelnemen aan of het oprichten van een community of practice, waar een groep gelijkgestemden regelmatig hun ervaringen delen, kan ook de verspreiding van jouw lessen faciliteren.¹⁰³ **Wetenschappelijke conferenties en tijdschriften** zijn een ander medium die de resultaten aan een geïnteresseerd publiek voorleggen.

Zin in een wetenschappelijke publicatie?

Wetenschappelijke tijdschriften hanteren specifieke regels wat betreft het onderzoek dat zij wensen te publiceren. Bijna alle tijdschriften vereisen dat het onderzoek werd beoordeeld door een ethische onderzoekscommissie. Zo een commissie onderzoekt of belangrijke ethische principes werden gerespecteerd tijdens de evaluatie: integriteit, vertrouwelijkheid, vrijwillige deelname of het voorkomen van schade.¹⁰⁴ Om die principes te waarborgen, onderzoekt een ethische onderzoekscommissie deze zaken al van bij het begin van de evaluatie. Je spendeert er dus voldoende tijd en aandacht aan tijdens de planning van jouw evaluatie!

Online **databanken** hebben ook die mogelijkheid en bieden een verzamelplaats voor heel wat effectieve programma's. Praktijkmedewerkers kunnen zo op een gebruiksvriendelijke manier goede praktijken opvragen die een gelijkaardig probleem aanpakken.¹⁰⁵ Xchange¹⁰⁶ is wellicht het beste voorbeeld binnen de Europese Unie. Het bevat interventies die geëvalueerd zijn binnen de Europese landen en zich richten op druggerelateerde problemen, jeugdcriminaliteit en pestgedrag. De databank wordt gehost door het Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugsverslaving (EMCDDA), maar werkt daarbij ook samen met een reeks vooraanstaande academici. Via een handige interface kan je zoeken naar projecten gericht op verschillende leeftijden, settings, uitkomsten en hun effectiviteitsgraad. Elk project wordt toegelicht aan de hand van een informatiefiche, waaronder ook praktische informatie zoals ervaringen van de projectmedewerkers. Een ander voorbeeld is de databank van het Europees Netwerk voor Criminaliteitspreventie.¹⁰⁷ Deze kent een gelijkaardige opzet, maar hanteert minder strikte toelatingscriteria.

Uitleiding

Deze handleiding loodste jou doorheen de verschillende stappen van een evaluatie. Het **evaluatiekader** afbakenen en bepalen welk type evaluatie je onderneemt (module 1), was daarbij de eerste en cruciale fase. Daarna ging je aan de slag met de gekozen indicatoren en heb je deze **gemeten** (module 2). Vervolgens **analyseerde** je de verzamelde gegevens en vergeleek je deze met kwaliteitscriteria (module 3). Als laatste stap kwam de **rapportage** van jouw evaluatie aan bod (module 4) om zo aan de slag te gaan met deze nieuwe informatie.

Aan de hand van verschillende invulopdrachten in het werkboek kon je deze stappen zelfstandig doorlopen.

Evalueren lijkt een rechtlijnig proces, maar dat is het zeker en vast niet. Elk project plant bij de start idealiter een evaluatie in als integraal onderdeel van de werking zodat men dit niet als een extra taak ervaart die men aan het eind uitvoert.¹⁰⁸ Evalueren is met andere woorden geen toevoeging, maar een integraal deel van de projectwerking. Daarnaast is het ook een zich **herhalend proces**, zeker wanneer het project verder loopt. Projecten vinden niet plaats in een vacuüm en de context waarin deze projecten zich begeven verandert continu.¹⁰⁹ Het valt dan ook aan te raden om te blijven evalueren en bij te sturen waar nodig. Een evaluatie is deel van het bouwen aan verandering en verandering kost tijd.¹¹⁰ Dankzij het evalueren kunnen we die verandering in de juiste richting sturen.

Bijlage 1

de gestandaardiseerde vragenlijst of survey

Wat?

De survey of **gestandaardiseerde vragenlijst** is een voornamelijk kwantitatief instrument en wordt vaak gebruikt binnen evaluaties. Via deze vragenlijst worden een aantal open of gesloten vragen voorgelegd aan een relatief grote groep respondenten, waarbij men informatie verzamelt over een aantal kenmerken of variabelen van deze groep.

Waarom?

De survey laat je toe om bepaalde kenmerken van een groep respondenten te meten en de relaties tussen deze kenmerken en personen te onderzoeken. Aan de hand van gerichte vragen ga je op zoek naar deze **variabelen**. Deze vorm van dataverzameling hanteer je voornamelijk wanneer je **kennis, feiten, gedrag of attitudes** op individueel of groepsniveau wilt **'meten en weten'**. Zo kan je via een cross-sectionele survey, i.e. op één bepaald moment, de frequentie bevragen waarin de doelgroep een bepaalde dienst heeft gebruikt (procesevaluatie). Via een longitudinale survey, waarbij je de

vragenlijst over meerdere periodes voorlegt aan de doelgroep, kan je veranderingen in gedrag bevragen (uitkomstevaluatie). Een gestandaardiseerde vragenlijst betekent dus voor elk evaluatietype een meerwaarde.

Vorbereiding

Voor je een survey uitwerkt en voorlegt aan een aantal deelnemers, moet je natuurlijk eerst die deelnemers afbakenen. In sommige gevallen zal je iedereen kunnen bevragen, wanneer je bijvoorbeeld de projectmedewerkers bevrage, maar vaak wordt een survey ingezet om informatie te verzamelen over grotere groepen. Wanneer je bijvoorbeeld een volledige buurt wil bevragen over de eventuele daling van druggerelateerde overlast naar aanleiding van jouw project, moet je een doorsnede of **steekproef** hanteren. Als je daarbij op zoek bent naar veralgemeenbare resultaten, dan moet deze steekproef representatief zijn voor de bredere onderzoekspopulatie. Je zal met andere woorden een toevalssteekproef nodig hebben en moeten rekening houden met de regels van de statistiek. Wanneer dit echter niet jouw doelstelling is, dan

kan je deelnemers eerder pragmatisch selecteren, door bijvoorbeeld heel bewust enkele respondenten te selecteren. Wees je dus bewust van de repercussies van deze keuze op het soort uitspraken die je kan doen op basis van het soort steekproef. Het blijft evenwel belangrijk om ook bij niet-toevalsgebonden steekproeven te waken over de representativiteit zodat de resultaten zo weinig mogelijk beïnvloed worden door selectieprocessen.

Je kan de survey vervolgens op verschillende manieren voorleggen aan mogelijke respondenten. We onderscheiden deze **vormen** op basis van hoe de respondenten de survey ontvangen en of zij begeleid worden tijdens het invullen. Enerzijds kan je de respondent zelf de volledige survey laten invullen en bezorgen via post, e-mail of andere online modaliteiten. Je kan, anderzijds, de respondent ook face-to-face of telefonisch begeleiden. Hier ga je samen met de respondent de vragenlijst overlopen. Deze laatste manier kan de motivatie tot medewerking versterken en verhoogt ook de kans op kwaliteitsvolle antwoorden. Bij zelf-in-te-vullen vragenlijsten moet de survey zelf alle informatie bevatten die de respondent nodig heeft om deze op een correcte manier te vervolledigen. Je zal dus een introductiebrief moeten toevoegen waarin je het onderzoek en de survey beschrijft, samen met duidelijke **invulinstructies**. Uiteraard vraag je in deze introductiebrief ook het *informed consent* (zie factsheet 'Ethische principes' p. 73), maar dat doe je evenzeer bij alle andere vormen van survey-afname. Een goede en simpele lay-out van je vragenlijst ondersteunt deze instructies door bijvoorbeeld visuele elementen te gebruiken om navigatiepaden aan te duiden of veranderingen in instructies duidelijk te signaleren.

Verloop

Het belangrijkste binnen een vragenlijst zijn natuurlijk de **vragen**. Deze zijn afhankelijk van jouw specifieke evaluatiedoelen en kunnen open of gesloten zijn. Beperk echter de open vragen tot het noodzakelijke. Deze antwoorden zijn namelijk moeilijker te analyseren en categoriseren en zeker bij grotere groepen kan dit complex worden. Daarnaast kunnen te veel open vragen ook de duurtijd van de survey verlengen, wat respondenten afschrikt. Bij de gesloten vragen moet je er dan weer over waken dat ze snel en makkelijk te beantwoorden zijn. Goede vragen en antwoordcategorieën zijn zodanig geformuleerd dat ze jouw evaluatievraag makkelijk en duidelijk overbrengen naar de leefwereld van de respondenten zodat zij op hun beurt de juiste informatie kunnen aangeven. Zorg er dus steeds voor dat de vragen duidelijk geformuleerd zijn en in een voor de respondent begrijpbare taal. Respondenten haken af bij slecht geformuleerde vragen of vragenlijsten of leveren onbewust niet de juiste informatie. De survey op voorhand testen in een kleine groep kan al veel verhelpen!

Er zullen uiteraard steeds respondenten zijn die de vragenlijst niet (totale non-respons) of slechts gedeeltelijk (item non-respons) invullen. Deze **non-respons** is belangrijk om op te volgen en je moet zeker nagaan of deze groep niet systematisch afwijkt van degene die de survey wel invullen. Om de non-respons te beperken, is het een goed idee om de survey een paar keer voor te leggen aan de respondent. Behalve in het geval van een 'harde weigering' kan dit alsnog een ingevulde vragenlijst opleveren. De wenselijke responsgraad zal afhangen van jouw specifieke evaluatieopzet en welke eventuele statistische uitspraken je wil doen op het einde, maar natuurlijk geldt: hoe hoger de responsgraad, hoe beter.

Voor- en nadelen

- ✓ Surveys zijn een goede manier om rechtstreeks veel data te verzamelen en een **grote groep respondenten** in één keer te bevragen.
- ✓ De gestandaardiseerde vragenlijst en zeker de zelf-in-te-vullen vragenlijst is zeer **kosten-efficiënt** gezien de grote hoeveelheid data die je kan verzamelen op een relatief korte tijd.
- ✓ De verkregen data zijn al in hoge mate gestandaardiseerd, wat een **vlottere data-analyse** mogelijk maakt.
- ✗ De vaak **lage responsgraad** bij de niet-begeleide vragenlijst is een belangrijk nadeel, maar kan deels verholpen worden via bepaalde technieken.
- ✗ Bij een face-to-face of telefonisch ondersteunde vragenlijst is de responsgraad hoger, maar kan de begeleider wel de antwoorden beïnvloeden (**interviewer bias**).
- ✗ Een gestandaardiseerde vragenlijst leent zich minder tot het peilen van **nuances** of ambiguïteiten.

Tips & Tricks

- » Maak de vragenlijst niet te lang, want anders haken veel respondenten af. Je kan eventueel **filtervragen** gebruiken die afhankelijk van het antwoord toestaan dat de respondent een deel irrelevante vragen links laat liggen.
- » **Vermijd** deze vragen en antwoordcategorieën en neem ook een kijkje in de factsheets 'Interview' en 'Focusgroep' voor extra tips:
 - Suggestieve vragen die de respondent richting een bepaald antwoord sturen;
 - Dubbelzinnige vragen die voor interpretatie vatbaar zijn;
 - Antwoordcategorieën die de respondent verplichten een standpunt in te nemen, ook al had deze voorafgaand geen mening voor zichzelf geformuleerd;
 - Vooringenomen antwoordcategorieën waarin duidelijk wordt welk antwoord gewenst of 'normaal' is.
- » Zorg voor een **logische volgorde** in je vragenlijst en denk goed na over de plaats van elke vraag binnen het geheel van de vragenlijst. Intieme of zeer persoonlijke vragen laat je zo best voorafgaan door een verzachtende openingsvraag. Wees je er echter tegelijk van bewust dat de volgorde ook de antwoorden negatief kan beïnvloeden.

Meer weten?

Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Kalmijn, M. (2007). *Basisboek enquêteren: handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquêtes*. Wolters-Noordhoff.

Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Teunissen, J. V. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, Wolters-Noordhoff.

Boeije, H., t Hart, H., & Hox, J. (2009). *Onderzoeksmethoden (8e druk)*. Den Haag: Boom Uitgevers.

Billiet, J., & Waege, H. (2006). *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.

Pauwels, L. (2015). *Kwantitatieve criminologie : basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.

Verhoeven, P. S. (2013). *Onderzoeken doe je zo!*. Boom Lemma.

Van der Pligt, J., & Blankers, M. (2013). *Surveyonderzoek: de meting van attitudes en gedrag*. Den Haag: Boom Lemma.

Bijlage 2

het interview

Wat?

Een interview is een kwalitatieve methode om data te verzamelen omtrent je project. Aan de hand van een **vraaggesprek** kan je gedetailleerde informatie opgraven over een welbepaald thema en ook de ervaringen van de respondent meenemen in je evaluatie. Het laat je op zoek gaan naar hoe en waarom je project werkt – of niet.

Waarom?

Via een interview kan je peilen naar wat mensen weten (**feiten**), doen (**gedrag**) of denken (**attitudes**) naar aanleiding van jouw project. Zo kan je bijvoorbeeld projectleiders en -coördinatoren bevragen naar de redenen waarom zij het project hebben opgestart. Daarnaast kan je ook bij de deelnemers polsen naar hun **ervaringen**: vonden zij het project toegankelijk (procesevaluatie), hebben zij veranderingen ondervonden in bepaalde levensdomeinen dankzij het project (uitkomstevaluatie), etc. Interviews kunnen je met andere woorden voor elk type evaluatie een meerwaarde bieden.

Voorbereiding

Wie en hoeveel mensen je moet interviewen hangt af van wat je ermee wil bereiken voor jouw specifieke evaluatie. Het ligt bijvoorbeeld voor de hand dat je medewerkers moet bevragen als je meer informatie wil omtrent hun motivatie of vormingsnoden. Je gaat met andere woorden **doelgericht** personen kiezen. Het aantal interviews valt moeilijker vast te leggen. In het ideale scenario blijf je interviews afnemen tot je het gevoel hebt geen nieuwe informatie meer te krijgen van de respondenten. Dit betekent dat je het punt van **saturatie** hebt bereikt.

Je moet ook een keuze maken rond het type van interview. Er bestaan namelijk verschillende vormen en die zijn in grote mate afhankelijk van de wijze waarop het interview gestructureerd wordt.

- » Een **ongestructureerd interview** of diepte-interview vertrekt vanuit 1 brede beginvraag en laat vanaf dat moment het gesprek zijn natuurlijke gang gaan.
- » Een **semi-gestructureerd interview** gebeurt daarentegen aan de hand van een lijst met vragen of interviewgids

waarbij een logisch opgebouwde lijst met vragen of thema's de interviewer begeleidt tijdens het gesprek. Op deze manier kan je alle respondenten dezelfde vragen voorleggen, maar nog steeds inspelen op de dynamiek van het interview.

- » In het kader van een evaluatie zal vooral gewerkt worden met semi-gestructureerde interviews. Zo kan je gericht peilen naar de zaken die relevant zijn voor jouw evaluatie. De vragen die je opneemt in jouw **topic lijst**, zijn dus cruciaal. Het is echter bijna onvermijdelijk dat er van die weg zal afgeweken worden, maar het is jouw taak als interviewer om het gesprek gefocust te houden.

Verloop

Na je algemene **inleidingsvraag** moet je aan de hand van specifieke vragen op zoek gaan naar antwoorden voor je evaluatie. Je kan daarbij gebruik maken van hypothetische scenario's, maar vermijd suggestieve vragen of voorbeelden. Je wil de respondent geen antwoorden in de mond leggen.

Soms zullen de antwoorden echter ontoereikend of niet-relevant zijn voor jouw evaluatie. Je zal dus moeten **doorvragen**. Een periode van stilte kan al voldoende zijn, maar de respondent specifiek vragen om aan te vullen of de vraag herformuleren is vaak nodig. Op het einde van het interview bedank je de respondent, maar vat je kort ook even de belangrijkste punten samen. Zo kan je meteen controleren of je alles goed hebt begrepen, maar geef je ook ruimte aan de respondent om te reflecteren over het interview en kan hij of zij nog extra zaken toevoegen.

Tijdens het interview neem je dus best goede notities. Dat helpt je tijdens het gesprek, maar ook achteraf bij de data-analyse. Je kan het gesprek ook

opnemen waardoor je het later makkelijker kunt uitschrijven. Zorg daarbij wel voor het *informed consent* van je respondent (zie factsheet 'Ethische principes' p. 73).

Voor- en nadelen

- ✓ Het interview is een **flexibele** manier om informatie te verzamelen. Je kan het volledig afstemmen op jouw evaluatie en op de *flow* van het gesprek.
- ✓ Je kan **doorvragen** op de relevante punten totdat je een voldoende antwoord krijgt.
- ✓ Het eindresultaat bied je **rijke en diepgaande kennis** over je project.
- ✗ De belangrijke rol van de interviewer als leider van het gesprek kan ervoor zorgen dat er **vertekening** optreedt. Je moet dus sterk oppassen dat je de antwoorden van de respondent niet negatief beïnvloed.
- ✗ Respondenten kunnen **sociaal wenselijk** antwoorden, met andere woorden: ze kunnen je naar de mond praten.
- ✗ Om bias te voorkomen en het interview in goede banen te leiden, is **ervaring nodig**. Je voert immers meerdere taken tegelijk uit als interviewer: je stelt de vragen, maakt notities, vraagt door waar nodig en begeleidt de respondent doorheen het proces.

Tips & tricks

- » Zorg voor een goede opening. Je wilt meteen de juiste toon zetten en de focus van het interview vastleggen. Denk daarbij ook aan de opbouw van '**rappoort**': de respondent die zich op zijn gemak voelt, zal je ook meer informatie vertellen. Je kan daarom beginnen met een opwarmer en vragen naar de achtergrond en eventuele functie van de respondent.
- » **Luister actief** naar de respondent. Luister meer dan je spreekt, maar bevestig af en toe dat je verhaal van de respondent begrijpt en vraag door waar nodig. Toon oprecht interesse en neem notities tijdens het gesprek. Ook non-verbale communicatie pik je best op.
- » **Vermijd** deze zaken:
 - Lange en complexe vragen;
 - Meerdere vragen tegelijk stellen;
 - Suggestieve vragen;
 - Specifiek vakjargon.
- » In het ideale scenario neemt een onafhankelijke persoon de interviews af, maar je kan dit als projectmedewerker ook zelf doen. Het helpt de kosten te drukken en je kent de deelnemers en het project. Probeer tijdens het interview wel duidelijk je rol af te bakenen. Je bevraagt hen met het oog op een evaluatie en niet als dienstverlener. Die laatste rol kan er namelijk toe leiden dat respondenten sociaal wenselijk antwoorden. Garandeer hun dat het gesprek anoniem is en creëer een sfeer van vertrouwen.

Meer weten?

Beyens, C., Kennes, P., & Tournel, H. (2016). Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 187-222). Leuven: Acco.

Mortelmans, D. (2020). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden* (Derde editie). Leuven: Acco.

Bijlage 3

de focusgroep

Wat?

Een focusgroep is een gefocust en goed voorbereid **groepsgeprek** rond een welbepaald thema. De interactie tussen de groepsleden is daarbij een cruciaal kenmerk. De groep, bestaande uit 6 à 10 deelnemers, discussieert over een aantal van jouw evaluatievragen. Als moderator begeleid jij deze discussie en garandeer je dat de focus behouden blijft. Zo ben je er zeker van dat de verkregen antwoorden relevant zijn voor jouw meting.

Waarom?

Een focusgroep geeft je inzicht in de **kennis, motieven, overtuigingen, ervaringen**,... van de deelnemers. Door de aanwezigheid van *peers*, zijn de deelnemers meer ontspannen, maar krijg je ook zicht op de consensus of onenigheid die leeft binnen een groep. De groepsdiscussie kan je zo kwalitatieve informatie opleveren bijvoorbeeld omtrent de implementatie van het project (proces-evaluatie), maar ook de – gepercipieerde – effecten die de deelnemers hierdoor ervaren (uitkomstevaluatie). Focusgroepen hebben dus een toegevoegde waarde in diverse types van evaluatie.

Vorbereiding

De **grootte en samenstelling** van je focusgroep zijn belangrijke succesfactoren. De groep mag niet te groot, maar zeker ook niet te klein zijn. 6 à 10 deelnemers is een goede vuistregel. Er kan eventueel gewerkt worden met bestaande groepen, zoals bijvoorbeeld de stuurgroep van je project, maar dit kunnen evengoed onbekenden zijn. Afhankelijk van je evaluatieopzet en wat je met de focusgroep wilt bereiken, moet je ook een keuze maken over het heterogene karakter van de groep. Homogene groepen delen dezelfde achtergrond en ervaring, wat de communicatie vergemakkelijkt. De keerzijde is dat dit het groepsdenken kan promoten, waardoor tegenstelde meningen niet aan bod komen. Een heterogene groep stimuleert dan weer de discussie, maar kan ook ontaarden in verhitte debatten of leiden tot ongelijke posities in de groep. **Samengevat: afhankelijk van wat de focusgroep jouw evaluatie moet opleveren, moet je hier de juiste keuzes maken.**

Om het gesprek in goede banen te kunnen leiden, wordt er best vooraf een **draaiboek** uitgewerkt. Zo kan je een aantal vragen of topics voorbereiden en werk je de structuur

uit van de groepsdiscussie. Je kan de deelnemers een (beknpte) versie van dit draaiboek geven, maar het dient vooral als leidraad voor jezelf.

Verloop

Start de focusgroep met een korte **inleiding** die de deelnemers informeert over het doel, de basisregels en duurtijd van het gesprek. Tijdens deze inleiding wordt ook de opnameapparatuur eventueel opgestart, nadat de deelnemers hiervoor expliciet hun goedkeuring hebben gegeven (zie factsheet 'Ethische principes'). Na de inleiding volgt de openingsvraag die de discussie op gang moet brengen. Daarna stel je een aantal **vragen** die gericht zijn op jouw evaluatiekader en de verschillende onderdelen daarvan. Je kan bijvoorbeeld de deelnemers van jouw project vragen of ze het project voldoende toegankelijk vinden. Beperk je tot maximum 10 vragen. Zo kan je deze in diepte behandelen en kwaliteitsvolle antwoorden verzamelen, zonder daarbij de groepsdiscussie te overhaasten.

De rol van de **moderator** is beslissend voor de groepsdynamiek. Deze persoon staat buiten de groep, maar moet enerzijds actief de groep sturen naar de evaluatievragen en het gesprek stimuleren, zonder daarbij te overheersen. Als moderator zorg je ervoor dat alle stemmen gehoord worden, maar jouw eigen stem is van ondergeschikt belang.

Een focusgroep duurt gemiddeld 1 à 2 uur en aan het **einde** van het gesprek geef je een algemene samenvatting van de discussie, voorzie je ruimte voor feedback en bedank je alle deelnemers. Zo kan je meteen controleren of jouw notities kloppen en voelen de deelnemers zich gehoord. Voorzie hier dus zeker voldoende ruimte voor.

Voor- en nadelen

- ✓ Een focusgroep geeft zicht op de **interactie** binnen een groep, waardoor je een goed beeld krijgt van de veelheid aan ideeën en ervaringen die leven binnen deze groep. De invloed van de evaluator blijft op die manier ook eerder beperkt, gezien de deelnemers voor een groot deel de agenda bepalen.
- ✓ De focusgroep is een efficiënte manier om **veel informatie** te verzamelen op een korte tijd.
- ✓ Deze methode is goed geschikt om te gebruiken bij kinderen, jongeren en kwetsbare groepen, gezien de vaak **empowerende werking** van een focusgroep.
- ✗ Eén of meerdere personen kunnen de groep domineren, waardoor niet alle meningen gehoord worden. De moderator moet erover waken dat er geen **dominantie** optreedt van één of meerdere personen.
- ✗ De groep kan vervallen in een soort **groepsdenken**, waarbij niet alle meningen gehoord worden en men sociaal wenselijk gaat antwoorden.

Tips en tricks

- » Zorg ervoor dat de groepsleden **niet te verschillend** zijn van elkaar. Dit kan namelijk de discussie storen. Wanneer je echt op zoek bent naar verschillen, dan kan het interessanter zijn om meerdere focusgroepen te organiseren en te kijken naar de verschillen tussen deze groepen.
- » De moderator heeft een belangrijke functie en dit vraagt dan ook de nodige aandacht. Vanwege het belang van observatienotities en het actief sturen van het gesprek, kan het interessant zijn om **twee personen** te engageren die deze taken verdelen.
- » **Vragen** tijdens het gesprek moeten
 - Gericht zijn op het evaluatiekader;
 - Open zijn en niet-sturend;
 - Helder geformuleerd zijn en makkelijk te begrijpen;
 - Neutraal geformuleerd zijn zodat ze het antwoord niet beïnvloeden;
 - Elkaar zorgvuldig opvolgen.

Meer weten?

- Mortelmans, D. (2020). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden* (Derde editie). Leuven: Acco.
- Vander Laenen, F. (2016). Focusgroepen. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 223–253). Leuven: Acco.
- Vander Laenen, F. (2021). Focus Groups. (pp. 402-404). In Barnes, J.C., & Forde, D.R. (eds.), *The Encyclopedia of Research Methods in Criminology and Criminal Justice*. John Wiley & Sons, Inc.

Bijlage 4

de observatie

Wat?

Observatie is een methode van dataverzameling waarbij je het gedrag van mensen **observeert, beschrijft en interpreteert**.

Je gaat je met andere woorden in de leefwereld van deze groep proberen in te leven of jezelf hierin positioneren zodat je de werkelijkheid op een gedetailleerde en genuanceerde manier kan omschrijven. Deze methode levert je zowel kwalitatieve data op als kwantitatieve data. Naast die diepgaande omschrijving kan je namelijk ook de frequentie of duur van bepaalde activiteiten registreren.

Waarom?

De observatiemethode laat je toe om gegevens te verzamelen omtrent gedragingen die vaak vanzelfsprekend lijken. Zo kunnen verschillende medewerkers een andere interpretatie geven aan de uitvoering van de projectmethodiek (procesevaluatie) of vertonen deelnemers signalen dat hun sociale relaties verbeterd zijn (uitkomstevaluatie). Observaties geven dus een inkijk in de **natuurlijke setting** en de processen die zich daarin afspelen en bieden waardevolle informatie voor elke fase van de evaluatie.

Voorbereiding

Vooraleer je begint met observeren, moet je eerst jouw rol als observator afbakenen. Er zijn namelijk verschillende vormen van observatie mogelijk, afhankelijk van de mate van **participatie**. Dit kan gaan van uitsluitend observeren tot het volledig participeren in de activiteiten. Zoals steeds moet je de afweging maken welke vorm de meest relevante gegevens oplevert voor jouw evaluatie en wat haalbaar is. Je blijft natuurlijk doelbewust op zoek gaan naar antwoorden op jouw specifieke evaluatievragen en je neemt daartoe voortdurend notities.

- » In een **participerende observatie** probeer je deel uit te maken van de groep die je tracht te observeren. Zo krijg je een sterk *insider* perspectief en leer je de werkelijke groepsprocessen kennen. De voorwaarde is natuurlijk dat deze groep toegankelijk is voor de evaluator. Een volwassen projectmedewerker zal zich wellicht moeilijk kunnen inwerken bij een groep jongeren.
- » Wanneer je een **niet-participerende observatie** uitvoert, neem je geen actieve rol in als participant en ga je

dus ook niet in interactie met de groep. Onthoud wel dat jouw aanwezigheid wellicht de groep en werking zal beïnvloeden. Doordat je de groep toestemming moet vragen om hen te observeren (zie factsheet 'Ethische principes'), zullen zij zich hiervan bewust zijn en misschien hun gedrag aanpassen.

Wat, hoelang en hoeveel je moet observeren is afhankelijk van het doel van jouw evaluatie en welke vragen je wil beantwoorden. Met die doelstelling in het achterhoofd, is het een goede regel om de observaties te stoppen wanneer die geen nieuwe informatie meer opleveren. Op dit moment heb je het **saturatiepunt** bereikt.

Verloop

Je start de observatie met het beschrijven van enkele belangrijke aandachtspunten, zoals de plaats, de activiteit, de aanwezige actoren, uitgevoerde acties,... Daarna kan je gaan focussen op enkele meer structurele vragen, i.e. de aspecten die voor jouw evaluatie **relevant** zijn. Je kan bijvoorbeeld tijdens de verschillende contactmomenten nagaan of de gehanteerde methodiek consequent en consistent wordt toegepast. Die vaststelling kan je daarna testen door de contactmomenten naast elkaar te leggen en te controleren of die telkens klopt.

Hou heel goed bij wat je observeert en hanteer een **observatieschema**. Zo blijf je gefocust en noteer je steeds dezelfde aspecten. Wanneer je met meerdere observatoren werkt, kan je de verzamelde gegevens ook makkelijk naast elkaar leggen en verifiëren. Zo bekom je een objectiever resultaat en is de kans kleiner dat je zaken over het hoofd ziet.

Voor- en nadelen

- ✓ Observaties geven je een direct inzicht in het **werkelijke gedrag** dat mensen stellen. Dit kan soms verschillen van wat respondenten bijvoorbeeld vertellen in een interview.
- ✓ Het is een techniek die zich handig leent tot **triangulatie**. Het wordt immers vaak gebruikt als aanvullende informatie naast andere methoden van dataverzameling.
- ✓ Door het langdurige contact verkrijg je zeer **kwaleitsvolle en diepgaande informatie**.
- ✗ Observeren is **niet eenvoudig**. Je bent immers zelfs het evaluatie-instrument en dat vereist toch enige kennis en kunde.
- ✗ Het uitvoeren van observaties vraagt **voldoende tijd**, die niet altijd voorhanden is.
- ✗ Er zijn specifieke **valkuilen** zoals de doelgroep die zijn gedrag bewust aanpast of de evaluator die zich te veel vereenzelvigd met wat er geobserveerd wordt. Denk bijvoorbeeld aan het observeren van collega's.

Tips & tricks

- » Maak gebruik van bestaande **observatieschema's** of ontwikkel een nieuwe leidraad op basis van jouw evaluatievragen. Zorg er dan zeker voor dat de aandachtspunten:
 - Gefocust zijn;
 - Objectief zijn;
 - Expliciet gedefinieerd zijn;
 - Exhaustief zijn;
 - Elkaar uitsluiten en niet overlappen.

- » **Projectmedewerkers** kunnen observaties uitvoeren, maar houd daarbij steeds rekening met de effecten die dit kan hebben op de dataverzameling. Probeer zo objectief mogelijk te blijven en schakel eventueel meerdere personen in om eventuele vertekening te minimaliseren.

- » Ga op zoek naar **gelijkenissen** in de verschillende geobserveerde situaties. Wanneer je een vast patroon hebt ontdekt, probeer dan op zoek te gaan naar **verschillen** en scenario's die hiervan afwijken.

- » Je kan gedrag observeren en **'coderen'** op basis van gebeurtenissen of op basis van tijdsintervallen. In het eerste geval wacht je op een bepaalde gebeurtenis en beschrijf je wat dit was, hoe vaak of hoe lang het voorkwam en plaats je deze eventueel op een tijdslijn. Wanneer je tijdsintervallen bekijkt, dan ga je informatie verzamelen over wat er exact gebeurde tijdens deze periode.

Meer weten?

Mortelmans, D. (2020). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden* (Derde editie). Leuven: Acco.

Robson, C., & McCartan, K. (2016). *Real world research* (Fourth Edition). Hoboken: Wiley.

Zaitch, D., Mortelmans, D., & Decorte, T. (2016). Etnografie en participerende observatie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 255–320). Leuven: Acco

Bijlage 5

Secundaire data

Wat?

Om je evaluatie tot een succes te brengen kan je nieuwe gegevens verzamelen (primaire data) of al **bestaand materiaal** (secundaire data) gebruiken voor jouw doeleinden. Deze laatste vorm betreft het gebruik van gepubliceerd cijfermateriaal, literatuur, krantenartikelen, verzamelde datasets, vergaderverslagen, ...

Waarom?

Het is niet altijd nodig of mogelijk om zelf data te verzamelen. Denk bijvoorbeeld aan vergelijkingen van populaties over een langere periode (uitkomstevaluatie) of aanpassingen die zijn doorgevoerd aan de basis van een project dat al enige tijd loopt (procesevaluatie). Bestaande gegevens kunnen daarbij een **bron van kwantitatieve en/of kwalitatieve informatie** zijn en geconsulteerd en verwerkt worden bij elk type evaluatie.

Hoe?

Bij secundaire data ga je **systematisch** gegevens samenbrengen die al eerder opgesteld werden. Deze gegevens zijn dus niet opgesteld om jouw evaluatie te ondersteunen, maar je zal zelf die **vertaalslag** moeten maken. De **kwaliteit** van deze documenten en gegevens is dan ook doorslaggevend bij je keuze om ermee aan de slag te gaan. Je houdt daarbij best de volgende zaken in het achterhoofd:

- » Geschiktheid van de gegevens voor jouw evaluatie-opzet;
- » Wijze van dataverzameling;
- » Doelstelling waarvoor het document werd opgezet of waarvoor de data werd verzameld;
- » Kwaliteit van de gegevens.

In tegenstelling tot primaire vormen van dataverzameling is hier geen *informed consent* nodig (zie factsheet 'Ethische principes'). Er kunnen evenwel bepaalde restricties zijn rond het gebruik van secundaire data. Verzeker je er dus van dat je die ethische en wettelijke richtlijnen volgt.

Voor- en nadelen

- ✓ Secundaire data zijn dikwijls de **enige manier** waarop je de nodige informatie kunt verzamelen, maar je kan het ook aanwenden om andere gegevens aan te vullen of te controleren (**triangulatie**).
- ✓ Deze vorm van dataverzameling is vaak **goedkoper** en minder tijdsintensief dan andere methodes.
- ✗ Secundaire gegevens zijn niet per se (voldoende) gericht op jouw evaluatie. Ze zijn meestal met een **andere finaliteit** opgesteld. Je zal hiermee goed rekening moeten houden tijdens het gebruik ervan. Je moet de data nog steeds kritisch bestuderen en de juiste vertaling maken naar jouw evaluatie.

Tips & tricks

- » Bestaand cijfermateriaal en verzamelde datasets kunnen een handige bron zijn van kwantitatieve data, maar zijn **niet meteen toepasbaar** op jouw project. Let op de gebruikte statistische eenheid en de structuur van de data, de bewerkingen die zijn uitgevoerd en de onderzochte populatie. Bevindingen op algemeen populatieniveau zijn daarbij geen indicator voor jouw specifieke doelgroep.
- » Ga er niet zomaar van uit dat de gegevens kloppen of een objectief beeld geven. Bestudeer deze **kritisch** en stel jezelf de vraag wat ze jou bijvoorbeeld **niét** kunnen vertellen.

Meer weten?

Clarke, A., & Dawson, R. (1999). *Evaluation research : an introduction to principles, methods and practice*. London: Sage.

Lievens, J. (2006). Werken met secundaire kwantitatieve data. In J. Billiet & H. Waeghe (Eds.), *Een samenleving onderzocht* (pp. 343-364). Antwerpen: De Boeck.

Bijlage 6

Ethische principes tijdens de dataverzameling

Wat?

Respondenten geven jou een inkijk in hun leefwereld en het is dan ook jouw verantwoordelijkheid als evaluator om daar op een ethisch verantwoorde manier mee om te gaan. Daarbij zal je een aantal **ethische principes** moeten respecteren.

Waarom?

Tijdens de dataverzameling (interviews, focusgroepen, observatie, survey,...) geven respondenten stukjes informatie prijs aan jou. Het is een evidentie dat je gepast omgaat met deze persoonlijke gegevens. Een eerste principe is het **voorkomen van schade**. Op geen enkele manier mag jouw evaluatie negatieve consequenties meebrengen voor de respondent. Dit kan gaan van stress en angst tot fysieke of materiële schade.

Dit schadeprincipe vertaalt zich ook in het **respecteren van de privacy** van de respondent. Die verzamelde stukjes informatie zijn jou in vertrouwen gegeven en moeten ook vertrouwelijk blijven. Het garanderen van anonimiteit is daarbij een belangrijk aspect.

Dit is niet alleen een ethische zaak, maar ook wettelijk verplicht via de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Het komt erop neer dat die stukjes geen broodkruimels mogen worden die kunnen leiden tot de identificatie van de respondenten. Dit geldt uiteraard ook tijdens de rapportage van de uiteindelijke evaluatie.

Het laatste principe lijkt evident, maar tijdens jouw evaluatie mag je respondenten **niet dwingen** om mee te werken. Hun deelname is volledig vrijwillig en moet daarom ook expliciet bevraagd worden. Je mag er dus niet van uit gaan dat de ontvangers van jouw project sowieso zullen instemmen met een deelname aan de evaluatie. Het is al helemaal uit den boze om hun deelname te koppelen aan hun verdere activiteit binnen het project.

Hoe?

Om die vrijwilligheid te garanderen, moet je als evaluator de **geinformeerde toestemming** vragen van de mogelijke respondenten. Op basis van voldoende informatie moeten zij een formele en

geïnformeerde beslissing kunnen maken om al dan niet deel te nemen aan de evaluatie. Respondenten moeten ook ten allen tijden hun medewerking kunnen stopzetten. Deze zaken kan je eventueel bundelen in een informatiebrochure, maar in elk geval moet je in duidelijke en klare taal uitleg bieden over:

- » De aard en het doel van de evaluatie;
- » De bronnen van financiering wanneer dit relevant is;
- » De uitvoerders van de evaluatie;
- » De rol van de respondent als deelnemer;
- » Het gebruik en de verspreiding van de eventuele resultaten;
- » De implicaties van deelname op vlak van vertrouwelijkheid en anonimiteit.

Een belangrijk onderdeel van die verplichte informatie betreft dus het garanderen van de **confidentialiteit en anonimiteit** van persoonlijke gegevens en het ethisch correct behandelen van deze data. Omwille van privacyregels zoals de AVG, maar ook uit ethische overwegingen zal je maatregelen moeten nemen die het onmogelijk maken om respondenten te identificeren aan de hand van hun antwoorden. Dit impliceert dat je:

- » Data op zo'n manier moet bewaren dat het niet mogelijk is voor anderen om na te gaan wie deze respondent was;
- » Geen namen of andere gegevens vermeldt in je rapportage die kunnen leiden tot identificatie;
- » Niet meer gegevens verzamelt dan strikt noodzakelijk.

Een **datamanagementplan** kan nuttig zijn om dit denkproces te stimuleren. In zo'n plan omschrijf je hoe (lang) je data zal verzamelen, opslaan, bewaren en beveiligen en je houdt daarbij rekening met de geldende regels. Het zorgt dat jouw data veilig, vindbaar, toegankelijk en begrijpelijk zijn en zullen blijven. Denk aan een goed opgebouwde mappenstructuur, met duidelijke bestandnamen, maar ook aan het format waarin je data opslaat of verwerkt en eventuele regels rond het delen van gegevens met collega's. Op deze manier verhoog je de kwaliteit van jouw evaluatie: gestructureerd werken levert betere resultaten op! Werk dit plan uit aan het begin van de evaluatie, maar wees flexibel en update het plan waar nodig. Een datamanagementplan is immers een levend document.

Tips & Tricks

- » Je hebt ongetwijfeld **interne regels** omtrent het verzamelen en bijhouden van gegevens binnen het project. Zorg dat deze ook de dataverzameling voor de evaluatie omkaderen. Blijf uiteraard ook de AVG-regels volgen en stel daarnaast eventueel een datamanagementplan op. Het zorgt ervoor dat je alle regels respecteert en verhoogt tegelijk ook de efficiëntie van je evaluatie!
- » Evaluaties kunnen zowel door interne medewerkers worden uitgevoerd als door externen (bijvoorbeeld de universiteit). Beiden hebben hun voor- en nadelen, maar wanneer er **gevoelige informatie** wordt verzameld is het aangewezen om dit uit te besteden aan derden. Zo verzeker je de objectiviteit en kunnen er geen problemen ontstaan omtrent het beroepsgeheim of de aangifteplicht voor openbare functies en ambtenaren.
- » Ben je van plan om jouw evaluatieresultaten te publiceren in een **wetenschappelijk tijdschrift**? Zorg dan dat je een positief advies hebt van een ethische commissie vóór je aan de dataverzameling start. Veel tijdschriften publiceren enkel onderzoek dat hierdoor werd beoordeeld.
- » Verzamel je persoonlijke gegevens van **kwetsbare personen**, zoals minderjarigen, mensen met psychische aandoeningen, asielzoekers,...? Zij hebben recht op specifieke bescherming. Zij zijn zich meestal minder bewust van hun privacyrechten en de mogelijke risico's en gevolgen die verbonden zijn aan het meewerken aan jouw evaluatie en de verwerking van hun persoonlijke gegevens. Bij minderjarigen moet je toestemming vragen aan de persoon met ouderlijke verantwoordelijkheid. In andere gevallen wordt dit een moeilijk en ethisch dilemma die je zorgvuldig moet afwegen. Laat je daarbij leiden door de principes die we in deze factsheet besproken hebben. Het blijft evenwel ethisch belangrijk om deze groepen op hun maat te informeren en hun *informed consent* te verkrijgen. Je kan bijvoorbeeld het schriftelijk formulier mondeling en in klare taal toelichten.
- » Je kan een **formulier** (zie template) opstellen om de *informed consent* te vragen van de respondent. Je vindt hiervoor een template op de volgende pagina. Samen met het voorzien van een informatiebrochure, vraag je de ondertekende bevestiging van de respondent dat:
 - Deze informatiebrochure gelezen werd;
 - Men vrijwillig deelneemt aan de omschreven evaluatie en weet dat men op elk moment vragen kan stellen of de deelname kan stoppen;
 - De evaluator data op een anonieme manier mag verzamelen, bewerken, bewaren en rapporteren.

Meer weten?

Billiet, J., & Waege, H. (2006). *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.

Vander Laenen, F., & O'Gorman, A. (2016). Ethische aspecten van het kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 555-586). Leuven Acco.

Logo & adres organisatie

Formulier

'Informed Consent'

Ik ondergetekende,

verklaar hierbij dat ik, als participant aan een evaluatie van de stad/gemeente/organisatie

.....

- (1) de informatiebrochure heb gelezen. Die geeft uitleg over de aard van de vragen, taken, opdrachten en stimuli die tijdens het onderzoek zullen worden aangeboden. Op elk ogenblik wordt me de mogelijkheid geboden om bijkomende informatie te verkrijgen.
- (2) totaal vrijwillig deelneem aan het onderzoek.
- (3) de toestemming geef aan de evaluatoren om mijn resultaten op anonieme wijze te bewaren, te verwerken en te rapporteren.
- (4) op de hoogte ben van de mogelijkheid om mijn deelname aan de evaluatie op ieder moment stop te zetten.
- (5) ervan op de hoogte ben dat ik een samenvatting van de onderzoeksbevindingen kan krijgen.

Gelezen en goedgekeurd te (*plaats*)

Op datum van

Handtekening participant

.....

Bijlage 7

Mogelijke indicatoren voor specifieke projecten

Substitutiebehandeling

- » Doelgroepbereik
- » Aantal en saturatie voorzieningen
- » Wachtijd eerste bezoek
- » Locatie
- » Dosis
- » Motivationale interventies
- » Psychosociale ondersteuning
- » Toegankelijkheid (locatie, openingsuren, kosten)
- » Geïntegreerd met andere diensten
- » Onderhoud, abstinentie
- » Contacten met sociaal werker

Spuitenruil (-patrouille, en -inzameling)

- » Verzamelde spuiten
- » Verdeelde spuiten
- » Gevonden spuiten
- » Vindplaatsen

Opvoedingsondersteuning voor kwetsbare (druggebruikende) ouders

- » Geselecteerde domeinen waarop de praktijk inwerkt
- » Risico status van de doelgroep
- » Leeftijd van de kinderen
- » Type ouderbetrokkenheid

Vroeginterventie

- » Doelgroepbereik
- » Kennisverhoging
- » Verplichte/ vrijwillige doorverwijzing
- » Intentie verandering in houding m.b.t. gedrag
- » Aanleiding doorverwijzing
- » Tweede doorverwijzing
- » Uitvoerder
- » Type betrokkenheid netwerk
- » Intersectorale afstemming

Universeel

- » Geregistreeerde druggerelateerde criminaliteit
- » Gerapporteerde druggerelateerde criminaliteit
- » Slachtofferschap van de relevante delict types
- » Onveiligheidsgevoelens (gerelateerd aan de problematiek van druggerelateerde criminaliteit / risicoperceptie/ vermijdingsgedrag)
- » Perceptie van criminaliteit

Selectief: gerelateerd aan geselecteerde delict types en/ of doelgroepen

- » Geregistreeerde criminaliteit in de doelgroep
- » Zelf-gerapporteerde criminaliteit in de doelgroep
- » Slachtofferschap in de doelgroep
- » Angst/ perceptie van druggerelateerde criminaliteit

Geïndiceerd: gerelateerd aan geselecteerde delict types en/ of doelgroepen

- » Geregistreeerde recidive
- » Geregistreeerde bijkomende veroordelingen

Geraadpleegde literatuur en extra informatie

- 1 EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
- 2 L. Pauwels, F. Vander Laenen, E. Maes et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV), Brussels: Belspo, 2018, http://www.belspo.be/belspo/organisation/Publ/pub_ostc/Drug/DR75SummRes_en.pdf.
- 3 A. Rummens, W. Hardyns, F. Vander Laenen, and L. Pauwels, Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices, Research report, Brussels: EUCPN, 2016, <https://eucpn.org/document/eucpn-criteria-for-the-evaluation-of-crime-prevention-practices-0>.
- 4 Je kan echter ook een algemeen beleid of strategische plannen evalueren. Interesse? Consulteer dan zeker deze publicatie van het Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugsverslaving: EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations.
- 5 Ibid.
- 6 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 7 European Crime Prevention Network, Crime Prevention: A European Definition, Brussels: EUCPN, 2020, <https://eucpn.org/definition-crimeprevention/>; P. Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- 8 Deze vorm van preventie kan je verder opdelen in structurele preventie, ontwikkelingspreventie en gemeenschapsgerichte preventie. Structurele initiatieven maken deel uit van bredere sociale maatregelen die niet alleen relevant zijn voor criminaliteitspreventie, maar verbeteren ook het algemeen welzijn en de sociale condities voor iedereen. Ontwikkelingspreventie is een vorm van preventie waarbij men zo vroeg mogelijk in de levensloop van een individu bepaalde risico's wil minimaliseren of een aantal versterkende factoren wil ondersteunen. Gemeenschapsgerichte preventie, ten slotte, richt zich op de sociale en fysieke omstandigheden binnen een gemeenschap die ons gedrag sturen. Meer informatie vind je hier: Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 9 Ibid.
- 10 D.P. Farrington and B.C. Welsh, The Science and Politics of Crime Prevention: Toward a New Crime Policy, in: D.P. Farrington and B.C. Welsh (Eds.), *The Oxford Handbook of Crime Prevention*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- 11 B.C. Welsh, D.P. Farrington, and B.R. Gowar, Benefit-Cost Analysis of Crime Prevention Programs, *Crime and Justice* 44 (2015), <https://dx.doi.org/10.1086/681556>.
- 12 HM Treasury, Magenta Book: Central Government Guidance on Evaluation, London: HM Treasury, 2020.
- 13 EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations.
- 14 Pawson and Tilley, *Realist Evaluation*.
- 15 Royse et al., *Program Evaluation: An Introduction*.
- 16 Dit voorbeeld is een adaptatie van Overleg Zorg en Overlast uit Nederland, zie D. Kramer, J. Harting, and A.E. Kunst, Understanding the Impact of Area-Based Interventions on Area Safety in Deprived Areas: Realist Evaluation of a Neighbour Nuisance Intervention in Arnhem, the Netherlands, *BMC Public Health* 16:1 (2016).
- 17 A. Clarke, *Evaluation Research: An Introduction to Principles, Methods and Practice*, London: Sage, 1999.
- 18 Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices; EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations; EMCDDA, European Prevention Curriculum: A Handbook for Decision-Makers, Opinion-Makers and Policy-Makers in Science-Based Prevention of Substance Use, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019; T. Silva and M. Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention, Research report, Östersund: Mid Sweden University, 2020.
- 19 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 20 K.A. Komro, B.R. Flay, A. Biglan, and A.C. Wagenaar, Research Design Issues for Evaluating Complex Multicomponent Interventions in Neighborhoods and Communities, *Translational behavioral medicine* 6:1 (2016), <https://dx.doi.org/10.1007/s13142-015-0358-4>.
- 21 HM Treasury, Magenta Book: Central Government Guidance on Evaluation.

- 22 Vaak maakt men nog een onderscheid tussen het evalueren van effecten op korte termijn en op langere termijn. Deze laatste vorm noemt men een impactevaluatie. In deze handleiding hanteren we voor beide vormen de term 'uitkomstevaluatie'.
- 23 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt, <https://www.uia-initiative.eu/en/operational-challenges/monitoring-and-evaluation-practices-uia-lessons-learnt>, 2021 (Accessed 15/12 2021).
- 24 Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*; J. McCord, Cures That Harm: Unanticipated Outcomes of Crime Prevention Programs, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 587:1 (2003), <https://dx.doi.org/10.1177/0002716202250781>.
- 25 B. Dehertogh, P. Cools, and L. Berkvens, Zweten Om Te Meten? Pragmatische Onderzoeksreflecties Uit Een Sociale Impactevaluatie, in: H. Grymonprez and G. Briels (Eds.), *Bouwen Aan Een Breed Sociaal Beleid : Van Impact Naar Impact Gedreven Handelen*, Brussels: Politeia, 2021.
- 26 Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices.
- 27 Dehertogh et al., Zweten Om Te Meten? Pragmatische Onderzoeksreflecties Uit Een Sociale Impactevaluatie.
- 28 EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations.
- 29 Ibid.
- 30 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 31 R. Pawson and N. Tilley, *Realist Evaluation*, London: British Cabinet Office, 2004.
- 32 EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations; Clarke, *Evaluation Research: An Introduction to Principles, Methods and Practice*; Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices; Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 33 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt.
- 34 C.L.S. Coryn, L.A. Noakes, C.D. Westine, and D.C. Schröter, A Systematic Review of Theory-Driven Evaluation Practice from 1990 to 2009, *American Journal of Evaluation* 32:2 (2010), <https://dx.doi.org/10.1177/1098214010389321>.
- 35 Ibid.
- 36 R. Pawson and N. Tilley, *Realistic Evaluation*, London: SAGE, 1997.
- 37 Dehertogh et al., Zweten Om Te Meten? Pragmatische Onderzoeksreflecties Uit Een Sociale Impactevaluatie.
- 38 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention; Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*.
- 39 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.
- 40 G. Westhorp, *Realist Impact Evaluation: An Introduction: Methods Lab*, 2014.
- 41 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt.
- 42 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 43 European Crime Prevention Network, *Crime Prevention: A European Definition*.
- 44 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV); Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*.
- 45 Welsh et al., Benefit-Cost Analysis of Crime Prevention Programs.
- 46 Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*; McCord, Cures That Harm: Unanticipated Outcomes of Crime Prevention Programs.
- 47 A. Meyer, V. Schindler, J. Bässmann et al., The Beccaria Standards for Ensuring Quality in Crime Prevention Projects, in: E. Marks, A. Meyer, and R. Linssen (Eds.), *Quality in Crime Prevention*, Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005.
- 48 G. Wong, G. Westhorp, A. Manzano et al., Rameses II Reporting Standards for Realist Evaluations, *Health Services and Delivery Research* 5:28 (2017).
- 49 Een gangbare definitie van een mechanisme beschrijft het als een proces binnen een systeem dat een effect kan teweegbrengen in dat systeem of net kan voorkomen dat er een effect plaats vindt. Je leest er meer over hier: M. Bunge, How Does It Work?: The Search for Explanatory Mechanisms, *Philosophy of the Social Sciences* 34:2 (2004), <https://dx.doi.org/10.1177/0048393103262550>; Wikström and Treiber, Beyond Risk Factors: An Analytical Approach to Crime Prevention; S.M. Dalkin, J. Greenhalgh, D. Jones et al., What's in a Mechanism? Development of a Key Concept in Realist Evaluation, *Implementation Science* 10:1 (2015), <https://dx.doi.org/10.1186/s13012-015-0237-x>.

- 50 T. Bjørgo, *Preventing Crime: A Holistic Approach*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016.
- 51 Ibid.
- 52 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals.
- 53 B. De Ruyver, *Do's and Don'ts in Een Integraal En Geïntegreerd Drugbeleid*, Ghent: Academia Press, 2009; W. Vanderplasschen, M. Autrique, I. Demarest et al., Consensusvorming over Minimale En Ideale Kwaliteitsstandaarden Voor Preventie, Behandeling En Harm Reduction Van Verslavingsproblemen (Comiqs.Be), Brussels: BELSPO, 2016; F.R.E. Vander Laenen, L.U. Vandam, and C.R.E. Colman, Met Velen Aan Tafel: Goede Voorbeelden Van Een Integraal En Geïntegreerd Drugsbeleid, *Tijdschrift Verslaving* 6:4 (2010), <http://lib.ugent.be/catalog/pug01:1099660>.
- 54 G. MacDonald, Criteria for Selection of High-Performing Indicators, Atlanta: Evaluation Checklists Project.
- 55 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 56 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 57 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals.
- 58 F. Vander Laenen, A. Verbruggen, H. Vlaeminck, and K. Stas, Hoofdstuk 4. Sociale Sector, in: A. Verhage (Ed.), *Deontologie En Integriteitsbewaking, Handboek Voor Criminologen* Antwerpen: Gompel & Svacina, 2021.
- 59 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 60 Ibid.
- 61 Wong et al., Rameses Ii Reporting Standards for Realist Evaluations.
- 62 Meer informatie over de verschillende aspecten van toegankelijkheid vind je hier: <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/de-7-bs-van-de-toegankelijkheid>.
- 63 Dehertogh et al., Zweten Om Te Meten? Pragmatische Onderzoeksreflecties Uit Een Sociale Impactevaluatie.
- 64 J.A. Durlak, Programme Implementation in Social and Emotional Learning: Basic Issues and Research Findings, *Cambridge Journal of Education* 46:3 (2016).
- 65 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt.
- 66 M. Bamberger, Reconstructing Baseline Data for Impact Evaluation and Results Measurement: The World Bank, 2010.
- 67 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention; Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*.
- 68 B. Astbury and F.L. Leeuw, Unpacking Black Boxes: Mechanisms and Theory Building in Evaluation, *American Journal of Evaluation* 31:3 (2010), <https://dx.doi.org/10.1177/1098214010371972>.
- 69 Westhorp, Realist Impact Evaluation: An Introduction.
- 70 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt.
- 71 J. Billiet and H. Waeye, *Een Samenleving Onderzocht: Methoden Van Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek*.
- 72 L. Noaks and E. Wincup, *Criminological Research: Understanding Qualitative Methods*, London: Sage, 2004.
- 73 L. Pauwels, *Kwantitatieve Criminologie : Basishandboek Kwantitatieve Methoden Van Criminologisch Onderzoek*, Gent: Academia Press, 2015.
- 74 T. Decorte and D. Zaitch, *Kwalitatieve Methoden En Technieken in De Criminologie*, 3rd edition, Leuven: Acco, 2016.
- 75 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals.
- 76 EMCDDA, Drug Prevention: Exploring a Systems Perspective, Technical report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, <https://dx.doi.org/10.2810/51693>.
- 77 HM Treasury, Magenta Book: Central Government Guidance on Evaluation.
- 78 EMCDDA, European Prevention Curriculum; HM Treasury, Magenta Book: Central Government Guidance on Evaluation; Durlak, Programme Implementation in Social and Emotional Learning: Basic Issues and Research Findings.
- 79 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 80 R.M. Grinnell, P. Gabor, and Y.A. Unrau, *Program Evaluation for Social Workers: Foundations of Evidence-Based Programs*, New York: Oxford University Press, 2015.
- 81 Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices.
- 82 Pauwels et al., The Social Prevention of Drug-Related Crime (SOCPREV).
- 83 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals.

- 84 Ibid.; Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices.
- 85 Rummens et al., Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices.
- 86 Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*; Meyer et al., The Beccaria Standards for Ensuring Quality in Crime Prevention Projects.
- 87 Westthorp, Realist Impact Evaluation: An Introduction.
- 88 EMCDDA, European Drug Prevention Quality Standards: A Manual for Prevention Professionals.
- 89 Ekblom, *Crime Prevention, Security and Community Safety Using the 5is Framework*; B.C. Welsh, A. Yohros, and S.N. Zane, Understanding Iatrogenic Effects for Evidence-Based Policy: A Review of Crime and Violence Prevention Programs, *Aggression and violent behavior* 55 (2020), <https://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2020.101511>.
- 90 European Crime Prevention Network, Warning, You May Find the Following Message Disturbing... Mythbuster, Brussels: EUCPN, 2021, <https://eucpn.org/document/mythbuster-deterrence>.
- 91 M.P. Rubenson, K. Galbraith, O. Shin et al., When Helping Hurts? Toward a Nuanced Interpretation of Adverse Effects in Gang-Focused Interventions, *Clinical Psychology: Science and Practice* (2020).
- 92 Welsh et al., Understanding Iatrogenic Effects for Evidence-Based Policy: A Review of Crime and Violence Prevention Programs.
- 93 Grinnell et al., *Program Evaluation for Social Workers: Foundations of Evidence-Based Programs*.
- 94 D. Royse, B. Thyer, and D. Padgett, *Program Evaluation: An Introduction*, Belmont: Wadsworth, 2010.
- 95 Grinnell et al., *Program Evaluation for Social Workers: Foundations of Evidence-Based Programs*.
- 96 Urban Innovative Actions, Monitoring and Evaluation Practices: UIA Lessons Learnt.
- 97 Pawson and Tilley, Realist Evaluation.
- 98 HM Treasury, Magenta Book: Central Government Guidance on Evaluation.
- 99 Welsh et al., Understanding Iatrogenic Effects for Evidence-Based Policy: A Review of Crime and Violence Prevention Programs.
- 100 Silva and Lind, Experiences of the Member States Performing Evaluations in Projects and Activities Aimed at Crime Prevention.
- 101 Bjørge, *Preventing Crime: A Holistic Approach*.
- 102 H.T. Davies and A.E. Powell, Communicating Social Research Findings More Effectively: What Can We Learn from Other Fields?, *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice* 8:2 (2012).
- 103 R. Rushmer, V. Ward, T. Nguyen, and T. Kuchenmüller, Knowledge Translation: Key Concepts, Terms and Activities, in: M. Verschuuren and H. van Oers (Eds.), *Population Health Monitoring: Climbing the Information Pyramid*, Cham: Springer, 2019.
- 104 F. Vander Laenen and A. O'Gorman, Ethische Aspecten Van Het Kwalitatief Onderzoek, in: T. Decorte and D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve Methoden En Technieken in De Criminologie*, Leuven: Acco, 2016.
- 105 European Crime Prevention Network, Crime Prevention Registries in the EU: A Scoping Review, Brussels: EUCPN, 2021, <https://eucpn.org/document/crime-prevention-registries-in-the-eu-a-scoping-review>.
- 106 https://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange_en
- 107 <https://eucpn.org/knowledge-center>
- 108 EMCDDA, Evaluating Drug Policy: A Seven-Step Guide to Support the Commissioning and Managing of Evaluations.
- 109 Pawson and Tilley, Realist Evaluation.
- 110 Royse et al., *Program Evaluation: An Introduction*.

